

“Intervenció terapèutica en usuaris TEA (Transtorn Espectre Autista). Intervenció en les àrees curriculars, Intervenció Logopèdica, Intervenció des de la musicoteràpia”

PRÀCTICUM II PSICOPEDAGOGIA

Estudiant: Juan Vicente Pelegrí Alberola
Tutora de pràctiques: Rosa Asencio Vidal

2n Cicle de Llicenciatura en Psicopedagogia
Universitat Oberta de Catalunya
CURS 08 / 09
1er SEMESTRE

1. Introducció.
2. Anàlisi del context.
3. Marc teòric.
 - Què sabem sobre l'autisme i els seus orígens?
 - Principals necessitats educatives dels nens autistes?
 - El llenguatge dels nens i nenes autistes.
4. Disseny i pla d'intervenció.
 - o Objectius
 - o Estratègies
 - o Estructura del programa
 - o Metodologia
 - o Temporalització
 - o Activitats de concreció.
 - o Avaluació
5. Descripció del procés.
6. Exposició, anàlisi i dissecció dels resultats.
7. Conclusions i propostes

1.- INTRODUCCIÓ

La present memòria que a continuació es presenta fa referència a una proposta de treball d'intervenció en alumnes amb Aspectre Autista. Aquesta intervenció es fa des de les distintes àrees curriculars, la intervenció logopèdica i la intervenció amb la musicoteràpia; apartats que seran detallats al llarg de la memòria.

Molts de nosaltres segurament tindrem una vaga concepció del nen autista, que ens ajuden a situar-nos en la proposta d'intervenció. Per coses que he estudiat i llibres que he llegit, sé que les persones autises són:

- Persones solitàries que no poden encarar fàcilment les interaccions amb persones i les característiques de l'entorn.
- No poden controlar les seues emocions.
- Tenen molts problemes a l'hora de focalitzar l'atenció.
- La comunicació resulta molt difícil per a ells, degut a que no saben utilitzar la pragmàtica, és a dir, les normes d'ús del llenguatge.

Tot açò ens fa, a trets generals, assabentar-nos de com són aquests nens i nenes. Però realment sabem comprendre per què es comporten de determinades maneres?

Imaginem per un moment que entrem en una sala on hi ha gent conversant. De sobte, ens posem a escoltar-los i no entenem el que realment està passant. Sabem que ocorre alguna cosa però no aconseguim extreure la informació de la conversa portada a terme, i tampoc comprendre la informació no verbal derivada de la situació del context. Açò és el que realment li passa a un nen autista.

“A continuació, tot un conjunt d'emocions de frustració i desànim sorgeixen davant d'una situació que no entenem. Uf, nois, tenim un ingredient més, les persones autistes tenim un baix autocontrol i comprensió de les emocions.”

Davant aquesta situació de no comprensió de les situacions quotidianes i unes emocions que no entenem, comencem a tindre rabiòles, pegant patades, crits... Què pensaran de nosaltres els de la sala? Segurament pensaran “Aquest noi/a no està bé, pobre!”...m'intentaran calmar però jo no els faré cas a allò que em diuen, i no ens prestaré atenció.

Davant aquest tipus de situacions els terapeutes del Gabinet Psicopedagògic “Escólta’m”, centre on he fet les pràctiques, intenten desenvolupar en els nens i nenes TEA una sèrie d’habilitats i competències que els permeta interactuar amb el seu entorn. S’intenta que aquests nens, dins les seues limitacions derivades del transtorn

general del desenvolupament que pateixen, puguem comunicar les seues necessitats i desitjos a la gent del seu entorn. A més el nostre treball implica a tots els adults, i sobretot tot a la gent del seu voltant ajuden que ens ajuden en aquest procés i siguem capaços d’entendre les seues necessitats.

Com es duu a terme, què i com es treballa amb els alumnes TEA, la metodologia i tot el procés d’intervenció seran detallats i explicats al llarg de tota la memòria que a continuació us presente.

2.-ANÀLISI DEL CONTEXT

Durant el període de pràctiques he desenvolupat la meua tasca en un Gabinet Psicopedagògic, concretament en el “Gabinet Psicopedagògic Escolta’m”. Vaig a fer una breu anàlisi del context del gabinet on he intervingut.

El Gabinet Psicopedagògic Escolta’m va nèixer fa poc més d’un any gràcies a la vocació i motivació d’unes persones que van pensar en la necessitat de respondre a la manca d’atenció més especialitzada que rebien els nens Autistes en la Comarca de la Safor (València). A més, aquest centre en molt poc de temps s’ha convertit en centre receptor dels nens i nenes autistes de la nostra comarca i de les comarques dels voltants. Per què? Perquè els centres més propers d’intervenció en aquest camp es troben a ciutats com Alacant o València, ciutats que queden molt llunyanes de Gandia i dels seus voltants, lloc on actualment està ubicat aquest centre Psicopedagògic.

Aquest Gabinet està format per un equip multidisciplinar d’especialistes i terapeutes que intervenen en el Diagnòstic i tractament de l’Autisme, Hiperactivitat i els transtorns de comunicació. A més de realitzar orientació a les famílies. Entre els professionals que hi treballen, trobem: psicòlegs, psicopedagogs, logopedes, i terapeutes. Tots ells realitzen un treball psicoterapèutic que està dirigit a l’adquisició de nous aprenentatges i destresses, així com millorar l’ambient familiar, escolar i social i aconseguir una millor i major integració dels nens amb els quals treballen. Així doncs la intervenció es fa a un nivell multidisciplinar: treballs amb els nens i treballs amb les famílies.

Al centre només acudeixen nens fins a un màxim de 7 anys, en passar aquesta edat són derivats a altres institucions encarregades de seguir amb aquest treball. Com observen doncs, el treball que realitzen en els nens està emmarcat dins de la intervenció primerenca. No podem trobar un clar perfil social i econòmic que puga definir a les famílies i als nens que acudeixen a aquest centre, els transtorns de desenvolupament no entenen de distincions ni classes socials. Entre els nostres nens trobem, nens de la mateixa ciutat, ciutats del voltant, immigrants, famílies amb un nivell adquisitiu alt, mitjà o baix. Totes les famílies i nens, malgrat ser de diferents procedències, acudeixen amb un clar objectiu, que els professionals siguen capaços d’ajudar-los a entendre al seu fill o filla, i que els proporcionen els recursos i habilitats necessàries per tal que aquests nens puguin portar una vida familiar, escolar i social el més “normalitzada possible”.

3.- MARC TEÒRIC

A continuació fem un breu recorregut sobre les distintes teories existents sobre l'autisme.

¿QUÈ SABEM DE L'AUTISME I ELS SEUS ORÍGENS?

La paraula autisme, té el seu origen en la paraula grega auto, "propi, un mateix", va ser utilitzada per primera vegada pel psiquiatre suís Eugene Bleuler, en un tom de l'American Journal of Insanity en 1912.

La classificació mèdica de l'autisme no va ocórrer fins a 1943 quan el Dr. Leo Kanner de l'Hospital John Hopkins va estudiar a un grup d'onze nens i va introduir la caracterització d'autisme infantil primerenc. Al mateix temps, un científic Austríac, el Dr. Hans Asperger, va utilitzar coincidentment el terme psicopatia autista en nens que exhibien característiques semblants. El treball del Dr. Asperger, no obstant això, no va ser reconegut fins a 1981 (per mitjà de Lorna Wing).

Tan Asperger com Kanner van detectar una sèrie de manifestacions conductuals en que no es manifestaven en la majoria dels nens. Kanner va observar que els nens que estudiava no parlaven i no utilitzaven les capacitats lingüístiques que posseïen. També va notar un comportament autoestimuladori, amb moviments repetitius i "estranyos". Asperger, per una altra part, observà que els nens que estudiava sí eren capaços de comunicar-se, i a més va notar que aquells nens tenien interessos intensos i inusuals, rutines repetitives, i una gran obsessió per certs objectes. Va indicar que alguns d'aquests nens tenien un domini del llenguatge, però parlaven com "petits professors", amb un vocabulari molt especialitzat sobre la seua àrea d'interès.

Encara que tant Hans Asperger com Leo Kanner possiblement van observar la mateixa condició, les seues diferents interpretacions van portar a la formulació de la Síndrome d'Asperger (terme utilitzat per Lorna Wing en una publicació en 1981), mentre que tot allò observat per Kanner va ser denominat com a Autisme de Kanner.

L'autisme és un trastorn del desenvolupament que estadísticament afecta a 3 de cada 1000 nens, tenint fins al moment unes causes desconegudes. Aquest es sol manifestar entre els 18 mesos i els 3 anys d'edat, i el seu diagnòstic resulta ser més comú en nens que no pas en les nenes. S'han realitzat molts estudis envers la seua detecció i les possibles causes, però avui dia no hi ha evidència genètica i biològica del per què d'aquest trastorn, així com tampoc les causes que el provoquen. Avui dia, tan sols el podem diagnosticar a través d'una sèrie de símptomes que a poc a poc va manifestant el nen autista.

Molts d'ells arriben a mostrar un grau d'intel·ligència i malgrat que no és vàlid dir que els autistes presenten un retard mental, sí que s'observa una falta d'aprenentatge degut precisament a la seua pobra o nul·la comunicació.

En els primers estadis del desenvolupament és molt complicat establir un diagnòstic TEA, però existeixen un conjunt de manifestacions a nivell emocional i afectiu que ens poden donar els primers símptomes:

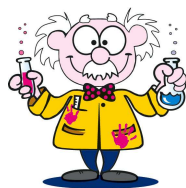
1. contacte físic: no li agrada que el toquen. No s'abraça. No suporta el contacte corporal. Evita el contacte corporal.
2. Plor: plora sense sentit. Poc expressiu, difícil d'interpretar.
3. seguiment ocular: no segueix a les persones ni als objectes. Difícil contacte ocular.
4. adaptació postural: rigidesa i resistència al contacte. Falta d'ajust postural. Actituds posturals estranyes. Falta de pautes anticipatòries.
5. conductes d'aproximació: absència de gestos i actituds expressives. Falta de somriure en la cara. Indiferència en la cara. Falta de manifestacions al veure a la mare.
6. vocalitzacions: absència de vocalitzacions.
7. conductes d'imitació: no imita sons, no imita gestos, dificultat per a imitar moviments.
8. interaccions en la díada: indiferència a l'hora de mamar. No busca consol.
9. expressió facial: cara poc expressiva, trista i indiferent. Absència de mímica facial. Coordinació anòmala de l'expressió facial.

-
10. expressió de les emocions: no plora o plora sense llàgrimes i sense motiu. Reaccions variables davant la separació. Indiferència davant la presència dels pares. No diferència a les persones. No admet frustracions. No plora de dolor. No plora d'ira.

Les característiques abans esmentades són alguns dels possibles indicadors, durant els primers mesos del nadó, que ens poden fer pensar en una possible consulta a l'especialista que faça un diagnòstic TEA. Però a continuació s'enumeren una sèrie de característiques en nens de més edat que també ens poden fer pensar en signes autistes si el diagnòstic encara no s'ha realitzat. Trobem així doncs:

- Llenguatge nul, limitat o ha deixat de parlar.
- Ecolàlia, repeteix el mateix que escolta.
- Sembla sort i no s'immuta davant sorolls.
- Obsessió pels objectes.
- No utilitza adequadament els joguets, escassa capacitat de joc simbòlic.
- Apila en línia els objectes.
- No mira als ulls, evita qualsevol contacte visual.
- No juga ni socialitza amb altres nens.
- No respon al seu nom.
- Mostra total desinterés per l'entorn, no està pendent.
- No obeeix instruccions.
- Demana les coses agafant la mà d'algú i dirigint-la a allò que desitja.
- No li agrada el contacte físic.
- Gira molt sobre ell mateix.
- Es queda mirant un punt com si estigués hipnotitzat.
- Camina de puntetes.
- No suporta certs sons o llums.

-
- Hiperactiu o extrem passiu.
 - Agressivitat i autoagressivitat.
 - Obsessió per l'ordre i la rutina, no suporta els canvis.
 - Es riu sense motiu aparent.
 - Comportament repetitiu, és a dir, tendix a repetir un patró de conducta una i una altra vegada de forma constant.

Els nens i nenes autistes presenten una sèrie de característiques, comentades anteriorment, derivades del seu propi trastorn. És positiu conèixer totes les seues característiques conductuals, però també cal conèixer les característiques dels seus processos psicològics que determinen la manifestació d'eixes conductes.

En les persones autistes l'hemisferi esquerre del cervell, encarregat del llenguatge articulat i el que domina l'aparell fono-articulatori, no funciona de forma correcta com ho fa en la resta de persones. Mentre, que el dret, encarregat de les imatges i el pensament matemàtic, sí que funciona de forma correcta.

Quina manifestació conductual o habilitat en els nens autistes ens fa afirmar que l'hemisferi dret funciona de forma correcta? Es donen alguns casos on els nens autistes, o amb la Síndrome d'Asperger, tenen habilitats en la memòria icònica, que a la resta ens semblen espectaculars. Tenen molta facilitat per a resoldre trencaclosques, seriacions, recordar imatges, i la realització de tot un conjunt de tasques que impliquen l'ús d'habilitats pròpies de l'hemisferi que realment funciona bé, és a dir l'hemisferi dret.

Per contra, trobem una sèrie de dificultats en les habilitats pròpies de l'hemisferi esquerre que ens permeten parlar d'un incorrecte funcionament en aquests tipus de nens. Els nens autistes, degut a que el seu hemisferi esquerre no funciona de forma correcta, presenten unes grans dificultats per a socialitzar-se, comunicar-se i dotar de sentit simbòlic el món que ens envolta, és a dir, de reorganitzar el seu entorn. Per a nosaltres és molt fàcil aprendre conceptes nous, etiquetar-los amb un significat i símbol amb determinades característiques, però per a ells els resulta molt complicat accedir al significat de les coses perquè no les poden dotar d'un sentit lingüístic i conceptual. Així doncs, una de les característiques que tenen els nens i nenes autistes són que aprenen, de fet la metodologia que després comentarem així ho recolza, a través de les imatges.

Al llarg de la meua intervenció he observat que les principals dificultats i/o necessitats educatives que s'observen en aquests nens i nenes principalment són les que a continuació detalllem.

PRINCIPALS NECESSITATS EDUCATIVES DELS NENS AUTISTES

IMATGES

Els nens i nenes autistes presenten una baixa capacitat a l'hora de donar significat al món que ens envolta. Nosaltres hem utilitzat d'aquesta manera per el llenguatge per a simbolitzar els nostres objectes quotidians, relacionar idees i coneixements, així com també relacionar-nos amb altra gent. Davant l'escassa capacitat que aquests nens mostren a l'hora d'etiquetar el món, i aprofitant la seua memòria icònica, les tasques que desenvolupem amb ells hauran d'estar sempre recolzades per materials de suport visual. D'aquesta forma si realitzem algun tipus d'intervenció, haurem d'ajudar-los a que siguem capaços de simbolitzar el món que els envolta a través d'imatges. Aquesta intervenció es fonamenta en tres processos bàsics:

- **Objectes reals** (l'etiquetatge de l'entorn es fa amb objectes quotidians).
- **Fotos d'objectes reals.** Aquest pas segueix a l'anterior i intenta que es reconega el mateix objecte però amb foto. El fet de reconèixer l'objecte en una fotografia implica que el nen o nena el sap identificar, no físicament solament, aspecte que indica un nivell d'abstracció.
- **Reconeixement d'objectes o accions a través de pictogrames.** Açò implica un nivell més alt d'abstracció que els altres dos passos anteriors. El fet de reconèixer un objecte en un pictograma és molt important, perquè el nen o nena identifica l'objecte o acció a partir d'uns trets característics, i no a partir d'una imatge fidel a la realitat.

DISCRIMINACIÓ AUDITIVA SELECTIVA

Aquest concepte fa referència a la inhabilitat que tenen alguns autistes per a seleccionar els diferents sons que arriben a la seua oïda procedents de l'entorn més immediat.

Un exemple: quantes vegades hem estat parlant amb algú que està a l'altra punta de la taula i l'entenem perfectament, malgrat hi haver-hi molta gent davant? Si no disposàrem d'eixa habilitat, tots els sons ens arribarien amb el mateix volum i d'una forma constant. El mateix passa amb els autistes, no saben discriminar els sons, cosa que els produeix ansietat i reacció negatives davant de sons quotidians.

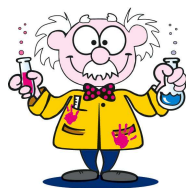
Aquesta característica doncs ha estat treballada en les nostres sessions i de forma especial en la musicoteràpia, amb l'objectiu de fer que els nens autistes siguin capaços d'atendre als diferents estímuls de l'entorn. Així doncs, un dels principals objectius ha estat augmentar la sensibilitat del nen davant el seu entorn, discriminant diferents fonts sonores i incidint així en els seus processos de percepció i atenció.

CEGUESA MENTAL I EMOCIONS

Fa referència a la incapacitat de reconèixer els estats d'ànim d'altres persones, és difícil per a ells saber si una persona està trista o alegre. Aquesta ceguesa mental és la que afecta en la seua inhabilitat social, moltes persones pensen que els autistes són egoïstes, que sols pensen en ells i en la seua necessitat. Doncs bé, no tot és veritat, el que realment succeeix és que encara que ens molestem, o encara que estem contents, ells no aconsegueixen adonar-se del nostre estat real. No donar per sentat que entenen les emocions i dir-li a un autista el nostre estat d'ànim, ja siga enfadat o aprovació, ajudarà bastant en les relacions que tinguem en ells. Els estats d'ànim són un rol social que caldrà que aprenguen durant tota la vida i aquest serà un aspecte fonamental d'intervenció en alumnes TEA, i en l'experiència portada a terme.

Els autistes, degut a la ceguesa mental, no són capaços de detectar els emocions en les altres persones i nosaltres en aquest tema els hem d'ajudar molt. A més tampoc són capaços d'entendre els seus propis estats d'ànims, les seues emocions, etc. Cosa que els fa reaccionar amb patades, rabioles, i moviments autoestimuladoris que els fan relaxar-se. Així doncs, un dels nostres objectius ha sigut, i serà, fer-los enfrontar-se a les seues emocions, sentiments, de forma que a poc a poc els vagen entenent i adquirint un major autocontrol.

Davant les dificultats de comunicar-se, la baixa capacitat en la discriminació auditiva selectiva, la ceguesa mental i el baix control de les seues emocions. Els nens i nenes autistes es troben totalment descontextualitzats dels entorns de situació d'interacció social.

AUTOESTIMULACIÓ

Sumant allò exposat anteriorment, els autistes tenen els seus sentit molt sensibles (tot els arriba al 500 %), a més de la frustració que els origina el no poder-se fer entendre i comunicar les seues necessitats als altres. Açò origina dos possibles reaccions: la rabiola o l'autoestimulació. D'aquesta forma molts d'ells reaccionen amb una autoestimulació o rabiola que els fa evadir-se i relaxar-se davant eixa situació no comprensible per a ells i que els provoca tanta ansietat.

Qualsevol moviment repetitiu fa que la ment es bloquege als estímuls externs, cosa que causa un gran plaer per a ells, i per tant una relaxació davant l'entorn que ells no entenen. Aquesta situació d'autoestimulació han intentat ser reconduïdes, intentant incidir en la focalització de l'atenció i la percepció d'aquests nens i nenes.

EL LLENGUATGE DELS NENS I NENES AUTISTES.

Les característiques dels nens i nenes autistes que ja hem comentat s'han tingut en consideració a l'hora de preparar el treball en les àrees on el gabinet realitza intervenció: logopèdia, coneixements acadèmics i musicoteràpia. Però una de les parts més importants on també cal explicar, és la intervenció logopèdica.

Els nens i nenes autistes mostren alteracions més o menys greus en el seu desenvolupament comunicatiu i lingüístic. Cap als dos anys cap autista presenta llenguatge i el poc que posseeixen va disminuint, paral·lelament el mutisme i la pobresa gestual van baixant en intenció de comunicació.

Per a la Nostra programació i concreció hem determinat tres nivells d'intervenció, que tenen a veure amb les capacitats cognitives i les seues habilitats. **Aquests tres nivells són molt importants perquè condicionen l'aprenentatge del nen o nena, és a dir dependent de la capacitat de comunicació tenen unes necessitats d'aprenentatge o altres. Aquests tres nivells diferents d'ús de llenguatge en han servit per a concretar tres tipus de sessió.**

- **Nivell 1.** Nens amb poca o nula capacitat lingüística.
- **Nivell 2.** Els que desenvolupen el llenguatge oral però mostren retards d'adquisició, tant en comprensió com en expressió.

- **Nivell 3.** Parlen però amb anomalies d'ús en el llenguatge.

* **Malgrat que hem programat tres nivells, i adaptat el nivell a 3 sessions diferents, tots hem començat durant el primer trimestre a partir del nivell 1, depenent de les seues necessitat, per tal d'iniciar i consolidar els processos de comunicació, atenció i percepció. Al 2n trimestre, depenent de les necessitats detectades començarem a adaptar els diferents nivells a les necessitats dels nostres nens.**

Així doncs, malgrat que totes les àrees que treballem tenen diferents objectius, el llenguatge i la comunicació ha de ser un element clau en totes les àrees d'intervenció. Així doncs, per a portar a terme el desenvolupament de les nostres sessions hem posat atenció en les alteracions que es produeixen en el llenguatge.

ALTERACIONS EN EL LLENGUATGE DES DE 3 PUNTS DE VISTA

ALTERACIÓ DEL LLENGUATGE GESTUAL I MÍMIC

- El llenguatge gestual és molt limitat.
- Donat el desinterés que mostra pel seu entorn, no comprén el llenguatge gestual de la resta, ni reparen en ell, i no saben expressar-se mímicamente.
- Amb freqüència hi ha que ensenyar-los gestos socials tan simples com els somriures o l'abraç.
- Presenten limitacions psicomotores, degur, entre altres causes, al seu possible retard motor, a les seues alteracions del control motor i a la confusió de moviments espacials (esquerra/dreta, dalt/baix). Açò origina obstacles a l'hora d'imitar els gestos de la resta.
- Sols utilitzen el llenguatge corporal (agafar la mà a algú...) quan desitgen obtenir alguna cosa, encara que a vegades condueixen a l'adult cap a un lloc i després no expressen res.

ALTERACIONS DEL LLENGUATGE PRODUCTIU

Els que arriben a produir llenguatge oral, presenten un llenguatge característic:

- Ecolàlies.
- Alteracions articulatòries.

- Transtors en elements prosòdics, to de veu, accents, pauses...
- Parla lenta, irregular i tallada, a vegades monòtona.
- Veu aguda, cridanera o gutural que no es pot entendre, amb problemes de control d'intensitat amb la veu.
- Abunden les frases prohibitives, amb enunciats negativistes.
- Inversió pronominal.
- Retard en el desenvolupament sintàctic, falta d'estructuració lògica de les frases.
- Producció de forma telegràfica, sense nexes, determinants...
- Dificultats en l'ús i la comprensió de temsp verbals, utilitzen el present.

ALTERACIONS DEL LLENGUATGE COMPRENSIU

- No manifesten interès pel llenguatge, mostren respostes contradictòries als sons del seu entorn.
- Escàs valor de la polysèmia lingüística, tendiesen a aprendre a un sol nom per a cada cosa, per la qual cosa confonen paraules que posseeixen més d'un significat.
- Confusió en la interpretació causal del llenguatge, així com en el seguiment d' instruccions que impliquen més d'una desposta. Queden desconcertats davant enunciats amb més d'un element d'informació.
- No comprenen determinats girs, ni frases fets...

4.- DISSENY I PLA D'INTERVENCIÓ

EINES DIAGNÒSTIQUES

A continuació detallarem les eines diagnòstiques utilitzades al Gabinet:

- **ADIR.** Aquesta és una entrevista clínica que permet l'avaluació profunda dels subjectes sospitosos de patir autisme o algun trastorn de l'aspectre autista. És molt útil en el diagnòstic i en el disseny de plans educatius i el tractament.

S'exploren tres grans àrees (Llenguatge/Comunicació, interacció social recíproca i conducta restringida, repetitiva i estereotipada), tot a través de 93 preguntes que es fan als pares o mares.

Tota la informació es recollida i es trasllada a unes orientacions que figuren al manual que orienten el diagnòstic i l'avaluació de la situació actual.

- **ACACIA.** Aquesta prova serveix per a realitzar un diagnòstic diferencial dels trastorns del llenguatge (autisme i retard mental greu).

Aquesta prova està dissenyada per a l'avaluació i l'anàlisi de la conducta comunicativa i social/interpersonal en nens i nenes, adolescents que presenten greus alteracions en el seu desenvolupament (Retard Mental, Autisme, altres Trastorns Generalitzats del Desenvolupament, Trastorns Específics del Desenvolupament del Llenguatge, tant receptiu com expressiu).

S'analitza de forma detallada la interacció estructurada, adult-nen/a, en la qual es porten a terme situacions, detallades en el guió sobre l'actuació, que són potents elicitadors de conductes comunicatives socials. Aquesta interacció es gravada en vídeo per a facilitar el seu registre. Aquesta s'aplica en nens de forma individual.

- **MC CARTY.** Aquesta prova avalua el desenvolupament cognitiu i motor dels nens i nenes de 2 anys fins als 8 anys i mig. La seua aplicació dura més o menys una hora, sent d'aplicació individual. Les puntuacions que ofereix fan referència a àrees:
- Verbal.

- Perceptivo-manipulativa.
- Numèrica.
- Memòria.
- Motricitat.

- Escala general cognitiva.

- **IDEA.** Aquest és un instrument d'avaluació que permet sistematitzar les dades i fer una acurada valoració de les dimensions que s'alteren en l'autisme i en les persones amb espectre autista, proporcionant pistes adequades per al posterior disseny dels programes d'intervenció. Idea no és un instrument de diagnòstic sinó un instrument de valoració de les dimensions que s'alteren en l'autisme i en les persones amb aspectre autista, proporcionant pistes adequades per a dissenys d'intervenció adaptats.

- **BATELLE.** Aquesta és una bateria per avaluar les habilitats fonamentals del desenvolupament en nens i nenes compresos entre els primers mesos d'edat i els 8 anys. La seua aplicació és individual i té l'objectiu de proporcionar informació sobre els punts forts i febles en diferents àrees del desenvolupament del nen o nena. El seu format i les puntuacions posseeixen una major objectivitat i rigor que altres bateries. Està composta per 341 ítems dividits en les següents àrees:
 - Personal/Social.
 - Adaptativa.
 - Motora (Motricitat Grossa i Motricitat Fina).
 - Comunicació (Receptiva i Expressiva).
 - Cognitiva.Dins de cadascuna d'aquestes àrees, els ítems s'agrupen en subàrees (o àrees d'habilitats específiques).

A partir del diagnòstic i les necessitats detectades es va desenvolupar un pla d'intervenció. Aquest pla d'intervenció ha sigut modificat respecte la proposta inicial a partir de les necessitats detectades en cada moment. Els objectius inicials tenien més a veure amb competències encaminades cap a la consecució d'objectius musicals, però aquests han sigut modificats adaptant-me a la realitat quotidiana dels nens amb els quals treballava (**Veure Annex. Objectius previstos**).

OBJECTIUS

- Mirar als ulls.
- Romandre assegut.
- Mirar a una..

- Mantenir el contacte visual.
- Mantenir l'atenció.
- Discriminar sons de l'entorn.
- Reaccionar davant la música.
- Ser capaç d'adaptar-se a ritmes diferents.
- Ser capaç de seguir històries.
- Adaptar-se a situacions d'interacció socials.
- Decodificar motius rítmics.
- Crear motius rítmics.
- Reconèixer auditivament cançons.
- Discriminar objectes pel seu timbre..
- Expressar-se musicalment.
- Executar amb precisió la tècnica dels instruments musicals.
- Ajustar la pulsació de les cançons.

ESTRATÈGIES: A continuació es detallen una sèrie d'estratègies que hem utilitzat en les nostres intervencions. Aquestes no s'especifiquen durant el procés, encara que s'utilitzen en moments on el nen o nena presenta determinades conductes.

Per a la planificació de qualsevol intervenció en nens i nenes TEA, cal tenir en consideració les següents estratègies que ens poden servir en moments determinats, entre aquestes trobem:

- Tècniques per a disminuir conductes inadequades.
 - Correcció verbal.
 - Correcció física.
 - Interrupció desposta.
 - Extinció.
 - Temps fora.
 - Sobrecorrecció.
 - Reforçament conductes inadequades.
 - Desensibilització.
- Tècniques per a incrementar conductes desitjades.
 - Modelament o imitació.
 - Moldejament.
 - Contracte de contingències.
 - Economia de fitxes.

Estes tècniques s'apliquen al nen d'acord amb les seues necessitats i al tipus de conducta. Cap tècnica és millor que una altra, tot depén que funcione amb el nen. Generalment, es busca aplicar les tècniques mes suaus.

TÈCNiques PER A DISMINUIR CONDUCTES

CORRECCIÓ VERBAL

Consistix a repetir al nen la instrucció donada amb un **No!** Anteposat. Este pot ser suau o fort, depenent de com haja sigut programat.

Per a la seua aplicació s'han de respectar les normes següents:

- Aplicar immediatament després de la latència establerta, és a dir, del temps que se li dóna al nen per a obeir. Generalment, són de 3 a 5 segons.
- Aplicar amb to de veu greu, unit amb l'expressió facial seriosa d'enuig.
- No reforçar mai després d'una correcció.
- Respectar la mateixa instrucció, és a dir, es repetix exactament igual. Respectar el **No!** Programat, ja siga suau o fort.

Exemple: "Para't"... "No, para't!"

CORRECCIÓ FÍSICA

La correcció física és portar al xiquet a realitzar la conducta esperada, no donada pel nen després d'una instrucció o correcció verbal. És portar al nen físicament a realitzar la conducta, deu anar acompanyat amb una certa força que comunique desgrat.

Per a ser aplicada han de respectar-se les normes següents:

- Aplicar immediatament després de la latència establida.
- Aplicar amb to de veu greu, unit amb l'expressió facial seriosa d'enuig.
- No reforçar mai després d'una correcció.
- Respectar la mateixa instrucció, al repetir-la en la correcció, fent èmfasi en la pronunciació.

Aplicar el **No!** Programat, ja siga suau o fort.

Exemple: "Para't"... "No, para't!"... "No, para't!" – al mateix temps que es posen les mans en les axil·les del nent, l'alçem de la cadira.

INTERRUPCIÓ DE RESPOSTA

Esta tècnica conductual consisteix a tallar la presentació de la conducta blanc immediatament a la seua aparició. Com totes les tècniques, han de ser respectades amb tots els elements amb els quals haja sigut programada, així com realitzar-se amb constància.

Exemple: El nen comença a agitar les seues mans i se li ordena: "Posa les teues mans quietes" podent opcionalment subjectar-li les seues mans.

EXTINCIÓ

Extinció és l'eliminació del reforçador d'una conducta blanc anteriorment reforçada. S'ha d'ignorar totalment i consistentment la conducta blanc, com si ni tan sols nos en adonàrem. Aquesta tècnica s'usa comunment quan el nen intenta manipular amb rabioles (el nen es posa a cridar o es tira al pis), inclús amb agressió.

És important fer aclarir que si s'aplica esta tècnica, haurà de tindre estricta observança, perquè en cas contrari, lluny d'ajudar empitjorarà la situació. En el procés d'extinció es poden presentar una de les dos etapes de resposta, que apareixen immediatament després de l'aplicació de la tècnica:

- Immediatament després que s'elimina el reforçador que manté la conducta blanc, aquesta augmenta o disminueix violentament.
- Immediatament després que s'elimina el reforçador que manté la conducta blanc, aquesta augmenta o disminueix sistemàticament, a poc a poc.

Exemple: El nen es tira al pis plorant i cridant, un ho ignora totalment, actuant com que no ens n'hem adonat evitant qualsevol contacte visual o de paraula amb el xiquet.

RESTRICCIÓ FÍSICA

Consisteix a restringir la conducta per mitjà de la força física, subjectant el nen de tal manera que no tinga oportunitat de moure's. Inicialment, açò l'inquieta o irrita, però posteriorment es calma. Aquest mètode és molt aversiu i s'aplica només en casos que són estrictament necessaris perquè els altres mètodes no van donar resultat.

Les normes de la restricció són:

- Ha d'aplicar-se immediatament després que es presente la conducta blanc.

- El terapeuta ha de col·locar-se d'acord amb la conducta blanc, anant en compte de no danyar el nen. És possible que el nen colpegi amb el cap o un colze al terapeuta al sentir-se immobilitzat.
- S'ha de tindre descrita amb anterioritat en què consistix la restricció física i la forma d'aplicació.

TEMPS FORA

Consisteix a retirar el nen de l'ambient reforçant per a col·locar-ho en un altre que ho siga, per un període de temps limitat i específic. La idea d'aquest mètode és retirar en el nen tot estímul per a eradicar així la conducta blanc.

Existixen 3 tipus de temps fora:

- **Observacional:** Es lleva tot els estímuls que tinga al seu abast i se suspén tota l'activitat mentre s'observa immòbil i en silenci al nen. Per exemple: al moment d'estar donant teràpia en taula, el nen s'inquieta molt, es retiren tots els objectes del seu abast i en silenci, sense cap expressió facial, s'observa al nen fins que este es calme. Poques vegades és efectiu este tipus de temps fora.
- **Exclusió:** Igual a l'observacional, però a més, el terapeuta es gira de tal manera que no té cap contacte visual amb el nen. Seguint el mateix exemple anterior, el terapeuta gira la seua cadira i li dona l'esquena al nen.

La tècnica requerix de certes regles que s'han de respectar perquè funcione:

- Temps de duració (generalment 1 minut per any de vida).
- Ha de ser constant durant el temps establert per a la sessió.
- S'ha de tenir en consieració que el lloc on es col·loque el nen no siga agradable per a ell. A vegades, la paret pot tindre textures o dibuixos que li siguen agradables.

SOBRECORRECCIÓ

És la realització contínua i augmentada de la conducta blanc, és a dir, obligar al nen a realitzar la conducta moltes vegades seguides amb l'objectiu que aquesta siga desagradable o provoqe cansament en el nent. Per exemple: Un altre exemple seria que si el nen tira objectes, se li obliga a arreplegar-los i tirar-ho un número n de vegades.

Les regles de la sobrecorrecció són:

- Aplicar-se immediatament a la presència de la conducta blanc.
- S'ha d'establir el nombre de repeticions i completar-se sempre.
- S'ha de descriure la forma detallada en què es donarà la sobrecorrecció.

REFORÇAMENT DE CONDUCTES INADEQUADES

Consisteix a reforçar sistemàticament una conducta contrària a la conducta blanc que evita que succeïssa la primera. Bàsicament, és reforçar una conducta que siga el contrari a la conducta que desitgem eradicar. Este mètode és molt efectiu i poc aversiu, per la qual cosa es recomana provar-ho abans que els altres. Un exemple seria si el nen no pot botar en el llit i el fem que es mantinga assegut.

A l'aplicar esta tècnica hem de tindre en compte:

- La conducta incompatible ha de ser reforçada immediatament, és a dir, la conducta que desitgem i que evita la inadequada.
- Les dos conductes incompatibles han de ser descrites amb anterioritat.
- Al seleccionar la conducta incompatible a la conducta blanc, aquesta cal que siga totalment contrària i que faça impossible que es desencadene la segona.

DESENSIBILITZACIÓ

La tècnica consisteix en un procés de disminució sistemàtica de determinades reaccions com por, desgrat o negació total per mitjà d'un reforçament de les aproximacions. Un exemple típic és quan el xiquet li té por al mar, primer se li acosta l'aigua als peus, després un poc més dins i així, a poc a poc, fins que vença la por.

Els elements que s'han de tindre en compte per a l'aplicació són:

- Identificar amb anterioritat la conducta problema.
- Descriure específicament els elements que componen la conducta.
- Determinar totes les vegades que es durà a terme la desensibilització.

TÈCNiques PER A INCREMENTAR UNA CONDUCTA

Les tècniques per a l'adquisició de conducta són els mitjans pels quals un nen adquireix (li ensenya) una habilitat. Aquestes es programen d'acord amb les necessitats del xiquet i les habilitats que es pretenen ensenyar. Les principals tècniques per a incrementar conductes són:

- Modelament o Imitació
- Moldejament
- Contracte de Contingències
- Economia de Fitxes

MODELAMENT O IMITACIÓ

Esta tècnica d'aprenentatge consistix en el fet que el nen per mitjà de l'observació reproduïska una conducta modelada pel terapeuta. La seua característica fonamental és servir d'exemple o patró perquè siga imitada pel nen. Un exemple seria quan li diem al nen “fes açò” o quan al nen li demanem que repetisca les paraules que nosaltres diem.

La conducta a imitar ha de ser descrita prèviament pel terapeuta programador, especificant tots els elements que componen la conducta.

MOLDEJAMENT

Consistix en el reforçament sistemàtic i immediat d'aproximacions successives a la conducta blanc, fins que aquesta s'instituisca. Esta tècnica s'usa quan s'ensenyen habilitats més complexes o que consten de diversos passos, com seria el raspallat de dents, vestir-se, cordar-se les sabates, etc. És necessari que el terapeuta distingisca tots i cadascun dels passos en forma detallada per a poder transmetre l'habilitat (per exemple, un raspallat de dents pot constar de mes de 20 passos que s'ha de seguir).

Existixen 3 formes diferents de moldejament, les quals s'apliquen segons el tipus d'habilitat que s'estiga ensenyant:

- **Per aproximacions successives.** Es determinen tots els passos i es comença sempre del pas u, agregant passos nous de manera que es vagen dominant.
- **Per encadenament d'activitats distintes.** S'ensenya en forma separada diferents habilitats i una vegada ja dominades, s'encadenen per a aconseguir l'habilitat completa per mitjà d'aproximacions successives.
- **Per encadenament cap enrere.** És igual que les aproximacions successives, però en ordre invers, és a dir, ensenyem primer l'últim pas i a

mesura que es va dominant, agreguem els passos anteriors, sempre arribant fins al final.

CONTRACTE DE CONTINGÈNCIES

Aquesta tècnica consisteix a utilitzar una conducta d'alt nivell d'acceptació per al nen (reforçador positiu), amb el propòsit d'incrementar una conducta encara no adquirida (nova habilitat). Aquesta tècnica és bàsicament la que s'aplica per primera vegada a un nen i és dóna un premi per cada vegada que obeeix. Per exemple, se li ordena al nen parar-se (es pot donar suport físic) i si obeeix, es guanya el seu premi.

Tot contracte de contingències consta dels elements següents:

- Descripció detallada de la conducta a modificar o habilitat a adquirir.
- Establiment d'una freqüència objectiu o assajos que donarà una resposta correcta.
- Especificació del reforçador a utilitzar (generalment és comestible).
- Establiment de registres per a poder mesurar els avanços.
- Establiment de l'espai de temps en el qual el nen ha de donar la resposta (latència, generalment de 3 a 5 segons).

ECONOMIA DE FITXES

Consistix en l'aplicació d'un reforçador positiu per mitjà d'un sistema de punts. Aquest reforçador pot ser entregat al nen a curt o llarg termini. Les fitxes o punts són la representació simbòlica del reforçador, el qual s'entregarà fins que el nen acumule un número establert de punts o fitxes.

Les fitxes que conformen el tauler s'han de dividir entre el nombre de programes establerts i aquestes s'atorguen d'acord amb un criteri de reforçament (%) i al nivell en què es troba l'habilitat. S'entregaran més punts per a aquelles habilitats que es busquen adquirir i menys en aquelles que ja té dominades.

Els premis a guanyar el nen, poden ser comestibles, manipulables o d'activitat.

Tot açò que estem explicant anteriorment ha d'anar acompanyat per reforços de forma que puguem instaurar i disminuir conductes que desitgem o no desitgem. No anem a explicar el codicionament clàssic o operant, però sí conèixer quins tipus de reforçadors podem aplicar en els nens o quines tècniques ens ajuden en aquests nens a instaurar o disminuir la presència de certs conductes.

Els reforçador són qualsevol cosa que al nen li agrade i que siga suficient per a aconseguir l'atenció d'aquest, poden ser:

- **Comestibles.** Qualsevol tipus d'aliment o beguda.

- **Tangibles.** Joguets o objectes que per la que criden l'atenció del nen.
- **Activitat.** Activitats de joc lliure o passatemps.
- **Socials.** Elogis i afalacs. Generalment, s'acompanyen de carícies.

ESTRUCTURA DEL PROGRAMA

A continuació es presenta l'estructura del programa que hem portat a terme.

Un dels primers objectius que ens vam plantejar en la posada en procés des de la intervenció logopèdica, la musicoteràpia, i les àrees curriculars fou la necessitat de que tot el nostre alumnat del Gabinet Psicopeagògic Escolta'm havia d'entrar en un entorn absolutament adaptat a les seues necessitats.

És a dir, quan un nen o nena entra al gabinet ha d'aconseguir que siga capaç d'anticipar-se a les activitats i els seus canvis que es donen en cada espai de temps. Quan entra el nen al gabinet, al corredor, el primer que veu és un panell amb totes les fotos dels seus companys, inclosa-hi la seua. Amb l'ajuda de l'especialista el nen/a agafa la fotografia i la porta cap a l'aula de logopèdia. En la porta trobem un pictograma que descriu l'activitat a fer, més avall la foto de l'especialista, a continuació un espai amb velcro on el nen o nena apega la seua foto. És hora d'entrar a l'aula de logopèdia. L'aula de logopèdia també té un panell amb dibuixos que representen cada activitat a realitzar. Així doncs a continuació l'especialista porta al nen o la nena cap al panell d'aula i li ensenya la seqüència que va a realitzar-se.

ESTRUCTURA DE LA SESSIÓ DE LOGOPÈDIA NIVELL 1

1a Activitat: Activitats d'atenció i imitació: salutacions, contacte visual/ corporal, gestos...

Seqüència del que anem a fer amb objectes reals...

2a Activitat: Activitats (Treball u a u)

→ **Nivell Comprensiu:** vocabulari (de les parts del cos, objectes reals)

→ **Nivell Expressiu:** Assenyalar alguna en resposta a "què vols", assenyalar espontàniament allò que desitge, imitar sons, fer demandes verbalment, utilitzar el sí o no (oral / gestual)

3a Activitat. Activitat (Treball u a u).

→ **COMUNICACIÓ:**

Torns de jocs (passar globus, cotxes...)

Conte en imatges (animals, onomatopeies...)

Assenyalar les imatges dels contes.

Joc simbòlic (disfresses).

Cançonetes amb moviments...

4a Activitat. Demanda Globus / Pipi / Pilota

Acomiadament: agafem la foto

A continuació el nen o la nena agafa la seua foto i, amb l'ajuda de l'especialista, apeguen la seua foto al costat de la sessió de Musicoteràpia. En aquesta part serà la que més m'extindrà perquè és la que realment intervingo. Quan en el nen o nena entra a l'aula de musicoteràpia, fem tres parts principals en la nostra sessió:

- **Entrem a l'aula.** El nen és acompanyat per l'especialista a la zona on tenim la seqüència que vertebrarà l'activitat de la nostra sessió. Recordem que els nens autistes no saben organitzar-se en el temps i necessiten tenir seqüenciat el seu temps, per tal de saber en cada moment el que van a fer, basant-nos així en el principi d'anticipació. Tres són les parts en les quals es divideix la seqüència: cançó de benvinguda (representada pel comandament de l'equip de so), el treball u a u (representat per la caixa d'instruments), i la relaxació (representada per un coixí que ens acompanya a la colxoneta per a relaxar-nos. Aquesta seqüència és mostrada al nen (l'especialista per darrere li agafa al nen el dit índex i li va assenyalant i recordant que anem a fer durant la sessió. És molt important que ensenyem a assenyalar les coses i que a poc a poc el nen ho faça sense ajuda nostra. Per què? Assenyalar serà el primer eix per a desenvolupar i entrar en situacions de comunicació.
- **Cançó de benvinguda. Una vegada els hem mostrat la seqüència, comencem amb el primer moment. Agafem el dit del nen, li diem la paraula Música i l'ajudem a polsar el botó del play.**

Aquest moment per a nosaltres pot semblar un moment sense importància. Però un dels principals objectius que té el moment és desenvolupar l'atenció sonora envers el seu entorn, millora de la seua percepció sensorial i com no l'expressió corporal. Una de les experiències observades i que comentaré de forma més detallada més endavant, és que durant les primeres sessions els nens i les nenes eren indiferents davant la presència de la música, però amb el treball de les sessions molts d'ells acabaven fent moviments que adaptaven al ritme de la música, així com també fent desplaçaments per l'aula. Aquest fet ens va mostrar que els nens estaven sent conscients davant del seu entorn, que prestaven atenció a la música que escoltaven, i que eren capaços d'expressar-se a través del moviment.

Pot ser encara ens quede algun dubte de la importància d'aquest moment. Però si hem llegit bé l'apartat de fonaments psicopedagògics ens adonarem que estem ajudant a que els nens superen o milloren la seua capacitat davant la discriminació sonora selectiva. És a dir estem focalitzant l'atenció envers estímuls sonors, cosa que repercutirà de forma general en els processos d'interacció social i de comunicació.

Un altre punt important d'aquest treball consisteix en l'expressió. Hem de fer que els nens i nenes siguin capaços d'adaptar-se a la música, al seu ritme a través del cos, d'aquesta forma estem aconseguint que expressen, fase final i importantíssima de tot el procés comunicatiu.

Si ens fixem bé, amb la música estem desenvolupant processos de comunicació, ja que la música en sí també és un llenguatge. En el següent punt podrem adonar-nos que podem establir el següent paral·lelisme entre el procés de parlar i el de percepció i expressió musicals:

La cançó de benvinguda és necessari que sempre siga la mateixa, perquè així el nen, després de moltes sessions, sap que això és l'inici de la nostra sessió. Durant el mateix moment, després de la cançó de benvinguda, es pot posar música de diferent tempo per tal que adapten els seus moviments a la música que en eixe mateix moment està sonant, millorant així els processos anteriorment iniciats.

Treball individual U A U. Segons les necessitats de l'alumne i allò concretat junt als altres especialistes treballem amb els instruments, cançons, moviment, dansa, tot un conjunt de jocs que aconseguisquen consolidar els aprenentatges ja apresos o en vies de ser generalitzats. Aquests objectius descrits són els que defineixen aquest bloc. Durant la posada en marxa de les pràctiques hem intentat treballar l'atenció i la percepció en el treball individual, perquè vam detectar que els nens i nenes tenien molts problemes a l'hora de focalitzar l'atenció i atendre a les nostres indicacions. Aquest procés ens ha portat la major part del temps perquè recordem que el desenvolupament de processos psicològics en aquests nens són molt lents, i cal fer

que els generalitzen a la seua vida quotidiana. Però aquest moment sí que pot ajudar molt a l'àrea de logopèdia amb cançons sobre les parts del cos, amb moviments i seqüències que impliquen l'ús de diferents parts del cos, amb cançons que parlen de la roba, de la vida diària, etc. De totes formes més endavant explicarem què treballen de forma conjunta la musicoteràpia, la logopèdia i l'àrea de coneixements acadèmics. De forma que ens puguem fer una idea de com continuaria el procés en les futures sessions. Recordem, molt important, aquest

moment intenta reforçar els coneixements o habilitats treballades a l'apartat de sessió de logopèdia i la de coneixements acadèmics.

- **3er i Últim moment.** Acabat el moment anterior li diem al nen o nena que s'ha acabat, fent un signe amb les mans. Anem a la seqüència temporal, realitzada amb objectes reals, agafem la pandereta que significa el treball U A U i l'apartem de la nostra seqüència. A continuació, assenyallem el següent objecte, que és el coixí, i anem a la colxoneta per a relaxar-nos. Aquest moment és important perquè al nen li dóna la consigna de que la sessió està acabant.

L'objectiu principal d'aquest moment és intentar que es relaxen, mantenint-se estirats i quiets a la colxoneta. Açò té com a objectiu disminuir de forma progressiva la presència de les autoestimulacions en situacions que els donen ansietat. Recordem que els nens davant situacions que els provocaven estrès, intenten relaxar-se demostrant rabiòles o fent moviments repetitius. L'objectiu doncs és arribar a fer una relaxació sense necessitat de cap estímul més que la música, i que aquesta relaxació siga mantesa i generalitzada en altres situacions de la vida quotidiana del nen o nena autistes. Malgrat que sembla fàcil la relaxació, en un principi ens vam trobar que els nens o nenes no sabien romandre estirats i quiets a la colxoneta, així que vam posar en marxa una sèrie de passos.

Passos per a realitzar una relaxació adequada:

- **1er pas.** Primeres sessions posem la música al nen o nena i li apliquem un massatge amb diferents objectes, pilotes, teles de diferent textura etc.
- **2n pas.** A continuació, en les properes sessions, continuem fent el massatge, però no de forma continuada. Entre cada massatge que apliquem al nen es van deixant intervals de temps sense massatge, període de temps que dependrà del grau d'activació del nen o nena amb el qual estem treballant.
- **3er pas.** Hem d'intentar anar reduïnt la presència del massatge, sempre i quan veiem que el nen va mantenint-se més quiet. Per tant els intervals de temps entre massatge i massatge seran cada vegada més grans.
- **4rt pas.** Finalment hem d'aplegar a la plena relaxació sense la presència del massatge.
- **5é pas.** Generalitzar la capacitat de relaxació aconseguida a altres àmbits de la vida quotidiana, en situacions on el nen o nena es trobe molt estressat o amb ansietat.

Una vegada acabada la sessió, l'especialista de musicoteràpia agafa al nen. Assenyalem que la seqüència s'ha acabat, agafem la foto del nen i a continuació anem a l'especialista que treballa amb el nen o nena coneixements acadèmics bàsics. Aquesta sessió inenta amb el nen treballar-li apartats de lògica matemàtica, habilitats en motricitat grossa i fina, i ensenyar nous conceptes a través d'imatges que pot treballar el nen o nena.

ESTRUCTURA DE LA SESSIÓ DE CONEIXEMENTS ACADÈMICS, NIVELL 1

1a Activitat. Es realitzen activitats d'imitació i atenció: salutacions, contacte visual, gestos...

Seqüència del que anem a fer amb objectes reals.

2a Activitat. Activitats "u a u"

→ **Psicomotricitat fina:**

- Ensartar boletes.
- Realitzar encaixos.
- Fer boletes de paper.
- Plastilina.
- Activitats de preescriptura.

3a Activitat. Activitats "u a u"

→ **Percepció i cognició:**

- Realitzar associacions amb objectes reals iguals.
- Associacions objecte real-foto.
- Classificar atenent a un sol criteri (color)/ forma.
- Guardar objectes al lloc corresponent (associacions).
- Seguiments d'ordres simples.

4a Activitat. Demanda: vols aigua / joguina / pipi. Acomiadament...

Tot açò és el procés que portem a terme amb els nens. Per a treballar amb ells vam determinar tres nivells d'intervenció atenent a les seues característiques i necessitats. Però aquest primer trimestre, ha sigut un procés on hem treballat sobretot els processos d'atenció i percepció, així com de familiarització en l'entorn on treballàvem. Cal dir que els nens que passen pel centre tan sols acudeixen fins a l'edat de 7 anys, tots ells és la primera vegada que acudeixen al centre, i podem dir que han necessitat un període d'adaptació, que si en la resta de nens d'escoles ordinàries ja és llarg, en aquest tipus de nens més encara.

* **Malgrat que hem programat tres nivells, i adaptat el nivell a 3 sessions diferents, tots hem començat durant el primer trimestre a partir del nivell 1, depenent de les seues necessitat, per tal d'iniciar i consolidar els processos de comunicació, atenció i percepció. Al 2n trimestre, depenent de les necessitats detectades començarem a adaptar els diferents nivells a les necessitats dels nostres nens.**

A continuació detalle les nivells per àrees que hem concretar per als propers trimestres, determinades les noves necessitats. Hem de destacar que després de cada 2 sessions, realitzàvem una reunió d'una hora per tal d'avaluar als nens i nenes i la consecució o no dels objectius.

LOGOPÈDIA

ESTRUCTURA DE LA SESSIÓ DE LOGOPÈDIA (NIVELL 2)

1a Activitat: Activitats d'atenció i imitació: salutacions, contacte visual/ corporal, gestos...
Seqüència del que anem a fer amb **fotos i pictogrames...**

2a Activitat: Activitats (Treball u a u)

→ **Nivell Comprensiu:** vocabulari de roba, utensili de la vida quotidiana, persones i joguets. Identificar objectes per la seua funció.

→ **Nivell Expressiu:** Respondre a la pregunta què vols, demanar oral i espontàniament allò que desitge, imitació de paraules, nombrar objectes/persones/accions correctament, utilitzar si o no (oral), respondre a preguntes socials.

3a Activitat. Activitat (Treball u a u).

→ **COMUNICACIÓ:**

Torns de jocs (domino, cartes...)

Conte en imatges (animals, onomatopeies...)

Assenyalar les imatges dels contes / associar paraules.

Joc simbòlic (disfresses) / donar de menjar / telèfon.

Cançonetes...

4a Activitat. Demanda Globus / Pipi / Pilota

Acomiadament: agafem la foto

ESTRUCTURA DE LA SESSIÓ DE LOGOPÈDIA (NIVELL 3)

1a Activitat: Activitats d'atenció i imitació: salutacions, contacte visual/ corporal, gestos...

Seqüència del que anem a fer amb **paraules**.

2a Activitat: Activitats (Treball u a u)

→ **Nivell Comprensiu:** vocabulari, identificar emocions i sentiments, identificar llocs, identificar objectes quan els descrius, col·locar targetes / conte en ordre, contestar a preguntes com què i qui.

→ **Nivell Expressiu:** descriu sentiments i emocions, respecta els torns de paraula i conversa, respon a preguntes socials.

3a Activitat. Activitat (Treball u a u).

→ **COMUNICACIÓ:**

Respectar els torns de jocs (domino, cartes....)

Joc simbòlic de conductes socials apropiades.

4a Activitat. Demanda Joc, activitat lliure.

Acomiadament: agafem la foto

CONEIXEMENTS ACADÈMICS:

CONEIXEMENTS ACADÈMICS (NIVELL 2)

1a Activitat. Es realitzen activitats d'imitació i atenció: salutacions, contacte visual, gestos...

Seqüència del que anem a fer **amb fotos o pictogrames...**

2a Activitat. Activitats “u a u”

→ **Psicomotricitat fina:**

- Realitzar puzzles.
- Fer boletes de paper.
- Retallar, picar, pegar.
- Plastilina.
- Activitats d'escriptura.

3a Activitat. Activitats “u a u”

→ **Percepció i cognició:**

- Realitzar associacions amb fotos.
- Classificar atenent a un/dos criteris (color)/ (forma).
- Guardar objectes al lloc corresponent (associacions).

- Seriacions de 2 o 3 seqüències.
- Guardar objectes al lloc corresponent (associacions).
- Seguiments d'ordres complexos.
- Classificar atenent a l'ús de les coses i el lloc on estan.

4a Activitat. Demanda: vols aigua / joguina / pipi. Acomiadament...

CONEXEMENTS ACADÈMICS (NIVELL 3)

1a Activitat. Es realitzen activitats d'imitació i atenció: salutacions, contacte visual, gestos...

Seqüència del que anem a fer **amb paraules.**

2a Activitat. Activitats “u a u”

→ **Psicomotricitat fina:**

Realitzar puzzles de moltes peces.

Retallar, picar, pegar.

Plastilina.

Activitats d'escriptura.

3a Activitat. Activitats “u a u”

→ **Percepció i cognició:**

Realitzar associacions accions / situacions.

Classificar atenent a dues emocions o sentiments.

Classificar atenent l'ús de les coses / lloc on estan.

Respectar les normes del joc.

Respectar el torn de paraula i no interrompre converses.

4a Activitat. Demanda: vols aigua / joguina / pipi. Acomiadament...

METODOLOGIA

La metodologia que apliquem al centre té la seua base en la metodologia denominada com a TEACCH (Treatment and Education of Autistic related Communication Handicapped Children). Aquest va nàixer com a programa de Carolina del Nord (Estats Units) al servei de les persones amb TEA i les seues famílies cap a l'any 1966.

Aquesta metodologia intenta desenvolupar en el nen autista la comunicació, objectiu extremadament important per a tots els estudiants. És doncs important fer-los conscients de la utilitat de la comunicació com a un element que ens fa interaccionar amb el nostre entorn, possibilitant-nos aconseguir objectius que perseguim i inclús influenciant sobre el comportament de la resta de persones del nostre entorn. Tot aquest treball ha d'aportar destreses per a una vida adulta, a més de conductes que siguen funcionals per al futur de l'individu. Quan diem destretreses ens referim inclús a destreses vocacionals relacionades amb el seu temps d'oci i el seu temps lliure, i la vida en comunitat. De forma que siguen capaços: d'anar al bany, posar-se les sabates, demanar ajuda o alguna cosa per a beure, caminar fins anar a un restaurant, o viatjar en l'autobús.

Un dels principis que pretén aquest programa és preparar a les persones amb TEA a viure i treballar de forma efectiva i integrada en el seu entorn. Aquesta metodologia treballa de forma individualitzada per ajudar a les persones amb TEA i a les seues famílies a viure junts de forma més efectiva. A més, als pares se'ls ensenya treballar amb els seus fills i filles per a controlar els problemes de comportament i millorar les habilitats socials del llenguatge i de l'aprenentatge. Entre els objectius principals del tractament TEACCH trobem:

- Desenvolupar formes especials en les quals el client puga gaudir i comprendre altres persones i viure més ansiosament a casa.
- Augmentar la motivació i l'habilitat del client per a explorar i aprendre.
- Els terapeutes i mestres avaluen les habilitats de l'aprenentatge del client i dissenyen mètodes d'ensenyament i estratègies en seqüències evolutives adequades per a millorar les habilitats socials, comunicatives i d'autonomia del client.
- Superar dificultats en àrees de motricitat fina i grossa a través d'exercicis físics i activitats d'integració.
- Reduir l'estrés de viure amb una persona TEA.
- Superar els problemes d'adaptació al centre.

Tot açò enunciat té un clar objectiu en la vida de la persona amb TEA i amb les seues famílies.

- Incrementar la comprensió d'aquest tipus de persones.
- Fer un entorn més comprensible.

Davant aquests objectius es deriven una sèrie de respostes educatives que cal que apliquem amb els alumnes TEA:

- **Procurar ambients molt estructurats, predibles i fixes.** Cal que els contextos, com hem anat explicant abans siguen ben definits i amb possibilitats per a l'anticipació. Així, cal crear un ambient estructurat on el nen o nena conega les pautes bàsiques de comportament, té segurar d'allò que s'espera d'ells, l'adult dirigeix i organitza les diferents situacions, sent bastant rutinari així i predible.
- **Utilitzar l'aprenentatge sense error.** La utilització d'aquest consisteix en atendre als errors, adaptar els objectius a nivell evolutiu del nen o nena, assegurar l'adquisició prèvia dels objectius de conducta que es pretenen ensenyar, descomposar al màxim els objectius educatius, controlar la presentació clara dels estímuls discriminatoris i neutralitzar l'ambigüetat, i utilitzar els reforços suficientment poderosos.
- **Encadenament cap enrere.** Es descomposen conductes i seqüències d'un determinat aprenentatge en objectius de conducta molt delimitats, proporcionar ajuda per a la realització de la conducta completa, i a poc a poc, anar llevant les ajudes des del final cap avant, de forma que el nen realitzarà la conducta cada vegada amb menys ajuda.
- **Respondre consistentment amb conductes comunicatives verbals o gestuals** i encara que aquestes conductes no siguen intencionals, cal fer-les funcionals donant-les eixe sentit.
- **Ensenyament incidental.** Quan els episodis d'ensenyament són iniciats pel nen o nena en lloc dels continguts programats. Cal estar atent a totes les iniciatives, adaptant-se a les noves circumstàncies, reforçant de forma natural les respostes adequades.
- **Afavorir la funció de comunicació de petició.** És necessari manipular alguns aspectes o situacions que fagen sorgir amb major probabilitat aquestes conductes: posar els objectes que li agraden fora del seu abast, esperar a que realitzi algun tipus d'apropament o petició, preguntar-li, acostar-li l'objecte i quan extenga el braç, donar-li'l i reforçar l'intent.
- **Utilitzar recolzaments visuals com:** dibuixos, fotografies, targetes, vídeo, ordinador, etc.
- **Evitar fer preguntes indefinides:** evitar dobles significats, ser concrets en les interaccions, ser clars...¿Què volem? ¿Què esperem d'ell?...

El treba UN-A-UN és especialment rellevant en la metodologia TEACCH. En ella, es desenvolupen activitats individuals amb l'adult orientades diferents objectius:

- Proporciona una rutina d'aprenentatge per aquelles persones que necessiten la rutina per estar concentrades i relaxades.

- Proporciona un temps professor-alumne per a fomentar un desenvolupament de relació positiva.
- Permet una estructura per al desenvolupament d'habilitats, incloent habilitats cognitives, acadèmiques, habilitats de comunicació, oci per a treballar conductes.

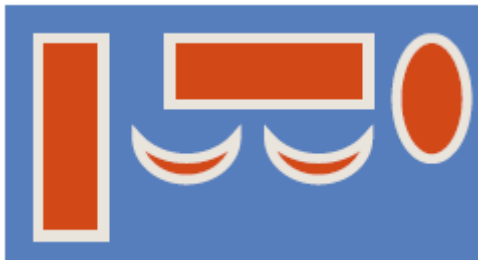
Hi ha diferents aspectes en relació a l'estructura física d'aquesta zona de treball:

1.- Ubicació: requereix una ubicació específica.

2.- Ubicació de l'adult respecte a l'estudiant. On ens situem respecte a l'estudiant mentre es porta a terme l'aprenentatge? Es decideix en funció de l'objectiu i l'activitat i les necessitats de l'estudiant:

Cara a cara: és més exigent des d'un punt de vista social, es requereix atenció i respondre a una altra persona, s'utilitza per avaluar, comunicació i activitats socials.

Un al costat de l'altre: menys exigent des del punt de vista social, facilita la imitació, centra l'atenció en els materials i les instruccions, efectiu per adquirir noves habilitats.

Darrere: menys presència de l'adult i ajudes, encara que es manté un bon control, es maximitza la independència i la concentració en activitats sense dependre d'ajudes

Els alumnes amb TEA, com ja hem dit durant la descripció del programa precisen de claredat i predicibilitat. Aquesta metodologia parla d'incorporar les agendes diàries individualitzades, com una forma de reorganitzar el seu horari (el que parlàvem de les anomenades seqüències temporals) per mitjà de les imatges. Si s'organitzen de forma

que els nens les entenen i adaptades a la seua necessitat, li proporcionaran ordre, predictibilitat i organització a les seues vides quotidianes.

Com havíem dit abans l'escàs ús del llenguatge dels nens TEA els posa complicat entendre que s'espera d'ells i limita l'accés al currículum. Amb les agendes els nens redueixen la seua ansetat, es saben organitzar i es saben anticipar a les seues activitats diàries. A més, les agendes ajuden a ser autònoms i els ajuda a ser menys dependents dels adults.

Les agendes per a ser efectives cal que sàpiguen seqüenciar de forma correcta tot el que va a fer el nen autista. Per a que siga eficient cal que conteste a les següents preguntes:

- Què faig?
- Quant faig?
- Quan acabaré?
- Que faig en acabar la tasca?

Aquests seqüències es faran, com ja hem explicat, depenent del grau de desenvolupament del llenguatge que presente l'alumne i la seua capacitat de discriminar entre objectes reals, fotografies, pictogrames o inclús paraules.

Explicar de forma detallada la metodologia TEACCH ens portaria molt més temps que en aquesta memòria tan sols podem explicar desde l'experiència narrada i en aquesta petita explicació. Hi ha moltes més variables a comentar d'aquesta metodologia, i on ens podríem aturar, però en aquest document queda constància del seu ús i funcionalitat. Com veiem intenta vertebrar l'horari del nen o nena autista fent del seu entorn un entorn predictable.

TEMPORALITZACIÓ

Al llarg de les pràctiques s'ha fet la següent temporalització:

FASE 1. MANTENIMENT DE L'ATENCIÓ LA PERCEPCIÓ MUSICAL

SESSIÓ 1 :	DATA: 7/10/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Mirar als ulls quan li parlen.• Romandre assegut.		

SESSIÓ 2 :	DATA: 14/10/09	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Mirar als ulls quan es realitza junt al nen alguna activat.• Romandre assegut.		

A PART DE LA SESSIÓ UNA HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES DUES ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 3 :	DATA: 16/10/ 09	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Mirar a una persona que li demana atenció.• Seguir amb els ulls un objecte que es mou.		

ACTIVITATS I CONTINGUTS

SESSIÓ 4 :	DATA: 21/10/ 08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Mirar a una persona que li demana atenció.• Seguir amb els ulls un objecte que es mou.		

PART DE LA SESSIÓ UNA HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES DUES ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 5:	DATA: 23/10/ 08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Mirar a una persona que li demana atenció.• Mantenir el contacte visual durant un espai de temps suficient sense la presència de l'objecte reforçador.		

SESSIÓ 6:	DATA: 28/10/ 08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Mirar a una persona que li demana atenció.• Mantenir el contacte visual durant un espai de temps suficient sense la presència de l'objecte reforçador.		

A PART DE LA SESSIÓ 2 HORES DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE L'ÚLTIMA FASE

SESSIÓ 7 :	DATA: 30/10/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Ser capaç de mantindre l'atenció i el contacte visual.• Discriminar so/silenci.		

SESSIÓ 8:	DATA: 4/11/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Ser capaç de mantindre l'atenció i el contacte visual.• Afiançar la discriminació del so/silenci.		

A PART DE LA SESSIÓ 1 HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 9 :	DATA: 6/11/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reaccionar davant la música segons el caràcter emocional (tristes, alegria). Seguir ritmes homogenis: ràpid-lent.		
SESSIÓ 10 :	DATA: 11/11/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reaccionar davant la música segons el caràcter emocional (tristes, alegria). Seguir ritmes homogenis: ràpid-lent. Manteniment de l'atenció i el contacte visual.		

A PART DE LA SESSIÓ 1 HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 11 :	DATA: 13/11/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Seguir la història d'un ànec on s'intercalen emocions (tristes, alegria), situacions associades a la música trista i alegre.• Ser capaços de saber estar en situacions que impliquen un contacte grupal. Manteniment de l'atenció.		
SESSIÓ 12 :	DATA: 18/11/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Seguir la història d'un ànec on s'intercalen emocions (tristes, alegria), situacions associades a la música trista i alegre.• Ser capaços de saber estar en situacions que impliquen un contacte grupal. Manteniment de l'atenció.		

A PART DE LA SESSIÓ 1 HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 13 :	DATA: 20/11/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: contar la història de l'ànec amb els arguments canviats.• Ser capaços de saber estar en situacions que impliquen un contacte grupal. Manteniment de l'atenció.		
SESSIÓ 14 :	DATA: 25/11/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reproduir motius rítmics treballats amb pictogrames.• Crear motius rítmics de forma espontània.		

A PART DE LA SESSIÓ 1 HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 15 :	DATA: 27/11/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reproduir motius rítmics treballats amb pictogrames.• Crear motius rítmics de forma espontània.		
SESSIÓ 16 :	DATA: 2/12/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reproduir motius rítmics treballats amb pictogrames.• Crear motius rítmics de forma espontània.		

A PART DE LA SESSIÓ 1 HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 17 :	DATA: 4/12/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reproduir motius rítmics treballats amb pictogrames.• Crear motius rítmics de forma espontània.		
SESSIÓ 18 :	DATA: 6/12/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reproduir motius rítmics treballats amb pictogrames.• Crear motius rítmics de forma espontània.		

A PART DE LA SESSIÓ 1 HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 19 :	DATA: 11/12/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reconèixer cançons senzilles pel tema melòdic.• Unir objectes en funció del timbre.		
SESSIÓ 20 :	DATA: 16/12/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Reconèixer cançons senzilles pel tema melòdic.• Unir objectes en funció del timbre.		
SESSIÓ 21:	DATA: 18/12/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Expressar-se dinàmicament per mitjà de moviments, pràctica instrumental.• Crear preguntes i respostes per mitjà d'expressions dinàmiques		

A PART DE LA SESSIÓ 1 HORA DE REUNIÓ PER ANALITZAR EL TREBALL DE LES 2 ÚLTIMES SESSIONS

SESSIÓ 22 :	DATA: 22/12/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Executar amb diferents instruments la pulsació, acompanyant cançons.• Donar palmades a ritme de les síl.labes d'una paraula donada.		
SESSIÓ 23:	DATA: 23/12/08	HORES: 2
<ul style="list-style-type: none">• Objectius: Executar amb diferents instruments la pulsació, acompanyant cançons.• Donar palmades a ritme de les síl.labes d'una paraula donada.		
SESSIÓ 24 :	DATA: 24 / 12 /08	HORES: 2
Objectius: Executar diferents propostes proposades pel mestre.		

1 Hora de Reunió per avaluar les últimes aportacions.

SESSIÓ 25 :	DATA: 29 / 12 /08	HORES: 2
Objectius: Avaluació en relació als objectius treballats en anteriors sessions.		
SESSIÓ 26	DATA: 30 / 12 /08	HORES: 2
Objectius: Avaluació en relació als objectius treballats en anteriors sessions.		

1 Hores de Reunió per avaluar les dues últimes sessions.

SESSIÓ 27	DATA: 8 / 01 /09	HORES: 2
Objectius: Avaluació en relació als objectius treballats en anteriors sessions.		

ACTIVITATS DE CONCRECIÓ

- Es posarà música durant els primers minuts, i relaxarem al nen i nena, de forma que siga capaç de romandre relaxat i assegut.
- Treballarem el contacte visual, dirigint-nos la mirada, buscant la mirada, redirigir la mirada amb l'ajuda de les mans, i manteniment d'aquesta.
- Cridar l'atenció dels nens, mantenir el contacte visual i seguir amb la mirada a l'adult que es desplaça.
- Seguir objectes amb la mirada, objectes com joguets, instruments musicals.
- Es cantarà la cançó que hem treballat durant la fase anterior, intercalarem moments de cançó en moments de silenci per veure fins a quin punt ha estat aconseguit el contacte visual i el manteniment de l'atenció.
- Es posarà música de fons, i l'especialista i el nen hauran de moure's al ritme de la música. Quan pare la música seuran a terra, i al tornar a sonar procediran al reinici de la marxa.
- Es posaran músiques que evoquen diferents sentiments. El nen haurà de reaccionar a ella a partir del que el faça sentir.
- El mestre li farà imitar ritmes a diferent tempo, així com també seguir la música a diferents velocitats.
- Es posaran músiques que evoquen diferents sentiments. El nen haurà de reaccionar a ella a partir del que el faça sentir.
- El mestre li farà imitar ritmes a diferent tempo, així com també seguir la música a diferents velocitats.
- Cantar la cançó dels mitjans de transport i veure el manteniment de l'atenció quan parem de cantar.
- Narrem un conte on el protagonista és un ànec. Es presenten situacions de tristesa i alegria, associades sempre a la música lenta i ràpida.
- L'especialista li proposarà al nen una sèrie de dibuixos molt senzills. Aquest representa 2 colps, 1 colp, o silenci. Es posaran una serie de pictogrames i el nen haurà de tocar amb els instruments la seqüència proposada.
- Intentar que el nen cree ritmes propis, amb espontaneïtat i improvisació.
- Ajustar el cos als ritmes mostrats (2 colps o silenci)
- L'especialista li proposarà al nen una sèrie de dibuixos molt senzills. Aquest representant 2 colps, o silenci. Es posaran una serie de pictogrames i el nen haurà de tocar amb els instruments la seqüència proposada.

- Es posarà alguna cançó al nen/a i s'associarà un dibuix a la cançó. Apreses algunes d'elles l'especialista posarà la cançó i el nen l'haurà d'associar al dibuix o gest corresponent.
- Li presentarem objectes en una làmina, fotos, i el nen haurà d'assenyalar l'objecte que sona.
- L'especialiste tocarà amb el teclat músiques lentes i ràpides o posarà música lenta i ràpida. Cladrà que el nen reaccione de forma diferent a cada canvi de velocitat.
- Lectures de ritmes mb les targetes dels colps.
- Posarem les cançons apreses i treballades. El nen haurà de seguir la pulsació amb passos, palmes o tocant instruments.
- Percudir, si és possible, diferents paraules.

AVALUACIÓ

L'avaluació realitzada al llarg del procés té com a finalitat verificar que l'ensenyament s'adapta convenientment a les característiques i necessitats dels alumnes, servint per a introduir les adaptacions i mesures de millora oportunes.

L'avaluació ens ha permès conèixer les necessitats educatives actuals de cada alumne i alumna, les competències, habilitats i coneixements previs en relació als objectius que ens proposem. Quins són els aprenentatges més necessaris per a cada alumne i alumna, i les ajudes que poden necessitar, etc., sent aquesta informació necessària per a proposar un programa d'aula adaptat i planificar adequadament el treball durant un temps determinat. Així mateix, de forma constant hem revisat els criteris d'avaluació ja que els alumnes amb greus necessitats educatives aprenen amb gran lentitud i necessiten llargs temps per a adquirir aprenentatges.

Adquirix gran importància l'anàlisi de tasques habituals i l'observació de l'entorn, l'observació de les competències necessàries per al desenvolupament en el medi, l'avaluació de les habilitats, de l'alumne o alumna, les discrepàncies que té i, en conseqüència, la planificació de les ajudes necessàries.

L'avaluació que realitzem en el Gabinet és una avaluació basada en els resultats aconseguits en cada sessió. Existeix un arxiu amb els expedients de cada nen o nena. En ells, diàriament, enregistrem les anècdotes que creiem interessants, així com els resultats positius i negatius. A més, tots els especialistes de les diferents àrees tenim una sèrie d'activitats enregistrades en una graella, on es descriuen habilitats que es treballen de forma comuna a totes les àrees. També estan a la mateixa graella enregistrat allò que les àrees treballen, de forma que en les nostres sessions intentem així reforçar possibles habilitats específiques que tal vegada també poden ser treballades des de les altres àrees. **Aquestes es detallen a l'annex.**

5.-DESCRIPCIÓ DEL PROCÉS

Procés detallat i portat a terme en l'àrea de musicoteràpia:

Fase 1. Manteniment de la percepció i l'atenció a través de la música.

Abans ja s'ha especificat el procés dut a terme amb els nens que tenim al Gabinet Psicopedagògic Escolta'm. A continuació contaré de forma detallada el meu treball d'intervenció en l'àrea de musicoteràpia. La fase 1 té com a objectiu principal la de fer conscients a tot l'alumnat sobre el seu entorn sonor, i treballar aspectes essencials de manteniment de l'atenció i la percepció, aspectes que seran essencials a l'hora d'iniciar qualsevol procés amb intenció comunicativa. Els començaments la veritat que van ser un poc confosos perquè els nens i nenes que acudeixen des de setembre al nostre centre es mostraven molt insegurs i ansiosos davant un entorn que no els resulta familiar. El primer repte que se'ns va plantejar a mi i a la resta d'especialistes fou el centrar l'atenció del nostre alumnat. Els nens i nenes no atendien a cap de les nostres ordres, es mostraven sempre inquietos i no sabien centrar l'atenció envers allò que nosaltres intentàvem ensenyar-los. Així doncs des de la meua àrea, musicoteràpia, em vaig plantejar la necessitat de preparar un conjunt d'exercicis i activitats que intentaren millorar d'alguna forma l'atenció d'aquests nens. Com tots sabem, abans de fer qualsevol intervenció cal conèixer als alumnes amb els quals treballem i les seues característiques. Consultant llibres sobre l'autisme vaig llegir sobre les seues dificultats, i una de les característiques principals era que els nens i nenes autistes no sabien discriminar els sons del seu entorn, ni centrar l'atenció cap als estímuls del seu entorn. Era per això que molts responien amb rabioles i algunes vegades amb moviments repetitius (autoestimulació) amb els quals intentaven evadir-se del seu entorn, relaxar-se i baixar el seu nivell d'ansietat en les situacions que els produïen estrès. A més, segons diuen els experts, el autistes perceben tots els sentits amb una sensació major que nosaltres, en un 500 %. És clar doncs que la incapacitat de seleccionar els estímuls d'aquests nens en el seu entorn i sumant-li una sensació major de sensibilitat és normal que aquests nens es mostren ansiosos i estressats.

Així doncs, si volia millorar aquest aspecte amb els meus nens havia d'intentar crear ambients calms, i on l'únic soroll fóra la presència de la música en alguns moments, i les ordres que jo havia de treballar amb ells a nivell oral. Així doncs el primer pas fou preparar una sèrie d'activitats amb les quals els nens començaren a treballar la seua atenció, romandre asseguts i mantenir el contacte visual necessari per a qualsevol acte comunicatiu.

Una de les primeres activitats que vam fer per a valorar la capacitat d'atenció i escolta de l'entorn fou amagar els instruments de música per l'aula. Tots ells no estaven a la vista dels nens, i amb ajuda d'un altre terapeuta, féiem sonar els instruments musicals. Tots ells sabien dirigir la mirada cap a l'instrument que sonava en eixe moment. Després agafàvem l'instrument de música, ens séiem, i l'especialista feia sonar l'instrument davant del nen i la nena. Tot seguit, li donàvem un instrument al nen igual que aquell el terapeuta tocava, aleshores començàvem a cantar la cançó amb el nom

de l'instrument de percussió que estava sonant. El resultat que volíem aconseguir amb açò era veure la capacitat d'atenció envers l'estímul de la cançó que li cantàvem, i com a conseqüència, el grau d'imitació que podíem aconseguir per part d'ell. Tots els nens i nenes en un primer moment ens van mostrar interès davant de l'activitat i ens intentaven imitar les accions que féiem amb els instruments, però hi havia un problema el contacte visual era molt escàs. En el moment que l'especialista parava de cantar la cançó, el nen o nena es distreia fàcilment.

Després de parlar amb la resta d'especialistes del gabinet, vam decidir que tal vegada seria positiu, en els moments on no es cantava la cançó, mostrar al nen o nena algun element que cridés la seua atenció. Açò va significar assabentar-nos d'objectes quotidians que realment cridaren l'atenció dels nens. A cadascun d'ells els vam buscar un reforç diferent; baqueta, trossos de paper, pilota, caixa musical. A partir d'ací vam començar en cada nen o nena, en els moments de no cançó, a presentar l'objecte que havia d'actuar com a reforçador del manteniment del contacte visual. Quan no hi havia cançó, el terapeuta treia l'objecte i li'l presentava al nen, quan aquest feia el contacte visual se li donava al nen l'objecte reforçador. Amb el pas de les sessions, es va anar augmentant el període de temps entre el contacte visual i l'entrega del reforçador. Amb unes sessions, realment vam aconseguir retirar per complet l'estímul, i aconseguir així mantindre el contacte visual.

La bibliografia consultada sobre les característiques dels nens autistes, es diu que el contacte visual és una espècie de contacte social en tot procés d'interacció i comunicació. Molts experts assenyalen que en l'autista el manteniment del contacte visual no té cap significat social, degut a les pròpies característiques del nen o nena autista. Això sí, el manteniment del contacte visual és molt important perquè als nens autistes es serveix de referència i per a saber que l'altra persona vol alguna cosa o una demanda per part seua. Així inclús, quan els nens o nenes demanen alguna cosa, tendeixen a demostrar-ho estirant de la mà, i assenyalant (important també) però sols els hem de respondre a la seua demanda quan busquen el contacte visual de l'adult.

Com veiem, per aconseguir el contacte visual hem treballat en situacions que demanaven de tècniques de condicionament per tal de crear noves conductes i respostes en situacions que desitjàvem. D'açò i de la importància del condicionament en parlaré a l'apartat de la metodologia.

Passades unes quantes sessions, hem aconseguit que el nen haja pogut mantindre el nostre contacte visual i romandre quiet. Una vegada vam aconseguir en les sessions que el nen mantingués el nostre contacte visual i romandre quiet, hem iniciat el camí cap a la consciència de l'entorn sonor. És a dir, les nostres primeres sessions ens van permetre adonar-nos que els nens i nenes autistes amb els quals treballàvem sabien atendre a fonts sonores, però calia fer més èmfasi en aquest aspecte i ser més conscients del seu entorn sonor més proper. Quina base justifica aquest treball? Recordem el problema o deficiència de molts d'aquests nens de seleccionar els diferents estímuls de l'entorn.

El treball que portàvem a terme durant les sessions anteriors es va seguir portant a terme per a consolidar el contacte visual, però a l'hora hem incorporat altres objectius. Aquesta vegada hem incorporat activitats per a millorar la consciència sonora dels nens en el seu entorn. Vam posar música a diferents ritmes, ràpids i lents. L'especialista i els nens havien de moure's per l'aula al ritme de la música, en el moment que aquesta música canviava calia adaptar-se al seu ritme. A més, si la música era silenciada, tots ells havien de seure al terra i quedar-se. Molts van saber seguir les consignes d'aquesta activitat, que treballava el so/silenci, però ens vam adonar que ho feien per imitació. La imitació és un aspecte molt important en l'autisme,

però l'objectiu real era veure si realment escoltaven i eren capaços de romandre quietes i en silenci quan la música no sonava. En un pòc més de treball ho vam aconseguir. Durant els moments en silenci, per a reforçar el contacte visual, sempre els demanvem el contacte visual amb l'adult.

Un fet durant una d'aquestes sessions van fer que la nostra programació inicial es veiés reconduïda per altres necessitats detectades. Vaig a centrar-me en un nen en concret. Estàvem cantant una cançó dels mitjants de transport, en un moment determinat, vaig agafar la pandereta per a simular que em trobava conduint un cotxe. El nen va reaccionar de forma violenta tirant-me la pandereta al terra. Aquest nen en concret es trobava frustrat i nerviós, i també va començar a donar patades. Aquest nen va començar a cridar que no, que això no era un cotxe, sinó una pandereta. I tot seguit va començar a donar patades i a plorar. El vaig intentar calmar per a dir-li que no estigués trist, i encara va cridar més, dient que no estava trist.

Molts estareu pensant o teniu la idea que els nens autistes no parlen, aquest és l'únic del nivell 3 que nosaltres vam detectar. És a dir era capaç d'expressar algunes idees, i algunes oracions soltes. Però tenia mols problemes en la comprensió de les converses i del llenguatge.

Davant aquesta situació vam pensar que el nen no tenia capacitat de joc simbòlic, és a dir, de donar-li un ús diferent a un objecte quotidià. Açò li creava ansietat, perquè no ho arribava a entendre. A més, la frustració de la pròpia situació el va fer posar-se a cridar i plorar, i no reconéixer els seus propis sentiments. A continuació jo vaig simular que també plorava, va reaccionar pegant-me i dient-me que jo havia d'estar content i no trist. Després de parlar amb la resta de terapeutes, vam creure necessari, per tal de detectar necessitats i preparar el treball per al 2n trimestre, incloure el treball de les emocions i el joc simbòlic.

A partir d'aquest episodi vaig tenir un dubte que encara vull confirmar si és correcte o no. El nen autista no sabia donar-li un significat nou a l'objecte...a part de que no saben comprendre les emocions, és possible que la incapacitat de crear nous significants a altres objectes li impedisca al nen autista desenvolupar processos empàtics? És a dir, té alguna cosa a veure que el nen no sàpiga reconéixer un ús diferent a l'objecte, en atribuir-li un estat d'ànim diferent al seu a la persona i posar-se en el seu lloc?

Les especialistes del centre em van dir que això no tenia cap relació, però fou un dubte que va sorgir i que era interessant comentar-lo.

A partir d'ací vam començar una experimentació amb les emocions, que desviava la nostra proposta inicial. Les següents sessions, durant el treball U A U. Es van posar músiques molt diferents. És a dir, vam intercalar músiques amb dinàmiques i ritmes ràpids amb altres de molt lentes. De forma que els nens pogueren evocar sentiments de tristesa i alegria. Per això vam intentar associar el moviment ràpid a l'alegria i el moviment lent a la tristesa. Recordem que el ràpid i lent ja havia estat treballat en sessions anteriors amb l'adaptació del propi moviment a la música. Així doncs per a fer aquest treball vam fer el següent, en els moments alegres als nens proporcionàvem objectes, com joguets, que realment els entusiasma. A continuació posàvem una música molt trista, i li'l tréiem de les mans. E es notava el canvi d'estat d'ànim perquè es mostraven més passius i en alguns casos es mostraven tristos. Es tractava doncs, de fer aflorar aquests sentiments, enfrontar-los a ells, de forma que en situacions de tristesa els nens a poc a poc adquirisquen un autocontrol de la situació i no reaccionen de forma violenta davant la incomprensió de les seues pròpies emocions.

Després d'aquest treball, en el treball UAU preparem el conte de l'ànec. Aquest conte va acompanyat de música alegre i trista, depenent de les situacions. El conte narra un ànec que va passejant pel bosc i intenta fer el mateix, fer-los sentir situacions als nens i nenes d'alegria i tristesa. A més, al mateix temps, quan l'ànec va pel bosc saluda, diu adéu, ells ho imiten i aprenen així conductes d'interacció social. Durant algunes sessions aquest conte va seguir sent narrat als nens i nenes, i la veritat que amb resultats molt interessants, i que ens van fer pensar més sobre les característiques de l'autisme.

En el transcurs del conte l'ànec es troba una manta que amaga una sorpresa. En destapar la sorpresa troba els instruments de música, i es posa a tocar-los. En eixe mateix moment arriba un nen que li'ls furta, i es posa molt trist l'ànec. Al nen se li mostra un picto gran amb una cara trista, mentre ens posem a plorar. El nen que en les sessions anteriors es va mostrar de forma violenta, va començar a dir que NO estava trist, que estava jugant, i una vegada més va començar a plorar i pegar patades. No va reconèixer els estats d'ànims en les persones, cosa que li provocava frustració i ansietat. A més, durant tot el conte es va mostrar molt tens i amb els ulls a punt de plorar.

Les sessions van ser repetides durant un temps més, i el nen en qüestió va anar relaxant-se i inclús es mostrava content. Les terapeutes i jo vam arribar a la conclusió que el nen es mostrava content perquè sabia anticipar el conte, els personatges i el que jo anava a dir. La memòria que té és molt elevada, perquè repetia cada expressió que jo deia, facultat davant la qual tots els terapeutes ens vam mostrar bocabadats i amb la decisió de deixar constància escrita a l'expedient del nen. Vam pensar que més endavant faríem contes on canviaríem l'argument i els personatges, la nostra hipòtesi és que davant de noves situacions, i la possibilitat de NO anticipació, portaran al nen a mostrar-se insegur, frustrat i ansietat una vegada més.

A tot aquest treball fet cal sumar-li el de l'activitat de benvinguda i de relaxació. Els nens poc a poc van mostrant-se més segurs en l'entorn del gabinet i l'aula, i saben seguir molt bé la seqüència preparada per a la classe. L'atenció i el contacte visual, malgrat que han estat molt millorat, cal que seguisca sent treballat per tal de mantenir aquesta conducta i generalitzar-la a altres situacions de la vida quotidiana.

FASE 2 EXPRESSIÓ CORPORAL A TRAVÉS DE LA MÚSICA.

Durant la primera fase hem intentat atreure l'atenció del nen i la seua curiositat envers la música, així com també desenvolupar la seua capacitat de percepció envers l'entorn que l'envolta. Aquestes habilitats adquirides semblen no tenir res a veure amb la vida quotidiana, però amb la música estem aconseguint que el nen autista siga més conscient davant el seu entorn i context immediats. L'atenció i percepció treballades ajudaran que el nen o nena autista siga capaç, dins la seua limitació, atendre millor a les demandes de l'adult i d'altres semblants a ell de forma que iniciem un camí cap a la comunicació amb nens autistes basat en la seqüència de pictogrames que intenten vertebrar la seua activitat quotidiana i organitzar la seua escassa noció i organització temporals. A més hem experimentat amb les emocions per veure les possibilitats de treball amb els nens i nenes autistes. Amb la següent fase s'intenten establir camins per a la comunicació. És a dir, és hora de que els nens i nenes passen a ser subjectes actius de tot el procés d'aprenentatge. Ara no toca només aprendre conductes, sinó

també intentar expressar idees musicals molt bàsiques, basades en l'expressió del moviment i expressió musical. Açò com ha sigut explicat abans, iniciarà competències bàsiques de comunicació i millorarà el procés de les habilitats que aquests nens i nenes tenen.

Els posem als nens i nens, seqüències de ritmes, amb signes que a poc a poc aprenen en les sessions. Entre els signes, trobem un que representa el silenci, el que representa un colp, i el de dos colps. Aquest treball és important des de la música, encara que no ho sembla, perquè el ritme és una seqüència amb un inici, un transcurs i un acabament. A l'igual que les seqüències temporals que puguen treballar a Logopèdia, o les que puguen treballar a l'hora de seguir qualsevol de les tres sessions a les que acudeixen. En aquestes sessions se'ls demana també als nens i nenes que creen motius rítmics propis. Els resultats mostren que tenen molta dificultat en crear ritmes, que resulten moltes vegades irregulars, és adir, que sonen més lents i més ràpids. Però la lectura de ritmes sí que és possible fer-la perquè malgrat que alguns mostren dificultats molts d'ells ho saben interpretar amb els instruments de música.

Durant el treball d'aquestes sessions va ocórrer un fet molt curiós i positiu que cal ser comentat. Quan hem anat a iniciar la seqüència que vertebrava la sessió un nen en arribar al moment de la cançó de benvinguda, m'ha agafat les mans i s'ha posat a ballar, fent-nos veure a tots que començava realment a iniciar demandes de comunicació i a comprendre i anticipar-se a les activitats de la sessió.

6.-EXPOSICIÓ, ANÀLISI I DISECCIÓ DE RESULTATS.

La veritat que els dos pràcticums realitzats (I i II) m'han fet canviar la perspectiva que tenia del món de l'orientació educativa, perquè malgrat tenir els coneixements teòrics, la pràctica psicopedagògica sempre et planteja reptes que necessiten d'una adaptació per la nostra part.

Una de les primeres coses de les quals em vaig adonar és que la Titulació de Psicopedagogia et prepara per a intervenir en qualsevol camp de l'orientació educativa en diferents tipus de persones i institucions socials que requereixen del consell i intervenció d'un especialista en aquesta matèria. Un dels punts segurament més conflictius, des del meu punt de vista, és que nosaltres trebalem amb persones i moltes vegades cal ser objectius, sense deixar-se portar per les pròpies emocions o principis personals. És a dir, cal seguir un protocol, estudiat durant tota la carrera, que et porti a fer una correcta detecció de necessitats i de presa de decisions, que s'adaptin al cas o a la situació plantejada. Aquesta concreció de necessitat i presa de decisions és la més important durant qualsevol procés orientador, i és la que sempre m'ha fet pensar molt. Pensar si tot el context havia estat efectivament analitzat, si havia tingut en consideració totes les variables dels casos que se'ns plantejaven, si els objectius previstos eren realment adaptats a la realitat sobre la que treballava. Tot açò, requereix d'una reflexió contínua, de forma que els objectius i metes incials es veuen desviades i reconduïdes per evidències que els nens i nenes amb els que he treballat m'han posat durant tot el procés, mai he posat límits als nens i nenes, sempre he deixat que siguin ells els que ens els posen.

Quan em vaig posar en contacte amb els especialistes del Gabinet, feia molt poc de temps que aquest funcionava. Totes les especialistes es van mostrar molt interessades amb la proposta d'experimentar per mitjà de la intervenció en musicoteràpia amb els nens autistes. Moltes d'elles havien sentit parlar de la musicoteràpia en aquests nens, i havien vist algunes experiències, però aquest plantejament els va resultar molt interessant.

Els inicis, com totes les coses que iniciem, em van resultar un poc complicats. Havia de treballar i conèixer a nens autistes, que sols coneixia a través de l'estudi de la psicopedagogia. A més, em vaig aventurar a fer la intervenció en un camp que encara és molt jove i que a Espanya encara està començant, la musicoteràpia. Em resultà molt complicat dissenyar un programa de musicoteràpia per als nens i nenes autistes, d'una banda perquè mai havia treballat amb ells, i per l'altra perquè la musicoteràpia en autistes encara no està molt estudiada. Existeixen experiències però no una bibliografia extensa que ens pugui orientar de forma efectiva en aquest procés.

Aquestes dificultats a poc a poc van anar sent superades, perquè comptava amb un grup d'especialistes experts que m'explicaven tota la metodologia que havíem d'aplicar amb els nens i nenes autistes, i jo a partir d'ahí adaptava les possibilitats de la música a aquest tipus de nens i nenes. Per a portar-ho a terme van fer falta moltes hores de preparació i concreció d'objectius i continguts. Fora del treball i del gabinet vam haver de fer reunions per a concretar els objectius i continguts que havíem de

portar a terme en la proposta que jo havia plantejat i que seria el meu pràcticum II de psicopedagogia.

Jo sóc mestre de música a una escola primària i pensava que algunes de les coses que feia a la meua classe em podien servir per a les meues sessions, però prompte em vaig adonar que no. La musicoteràpia ha de ser una teràpia que intente desenvolupar processos de comunicació i expressió en aquests nens, una teràpia que actua desde les música. Prompte em vaig adonar que per a iniciar aquests processos de comunicació i expressió, escassos i nuls en autistes, havia de començar desenvolupant processos d'atenció i percepció en aquests nens. Si el que pretenem és desenvolupar processos de comunicació i expressió, havia de concretar activitats que començaren per atreure l'atenció dels nens autistes, atenció que es treballaria a través de la percepció musical. A aquesta conclusió vaig arribar després de llegir les dificultats que els nens autistes tenen davant alguns processos cognitius i per mitjà de l'assessorament de les especialistes del gabinet.

A partir d'aquestes reflexions, i la concreció d'objectius amb ajuda de les especialistes, vaig començar a aplicar els objectius del pla de treball que ja hem estat comentant en altres apartats. Vaig començar amb les activitats de percepció i atenció plantejades i prompte van sorgir més problemes. Els nens no ateniaven a les meues indicacions i em costava molt cridar i centrar la seua atenció a l'hora de treballar amb ells. Les especialistes van estar observant el que feia, i em van estar explicant algunes tècniques de modificació de conducta que són eficients en aquests nens i nenes, tècniques que servien tant per a incrementar conductes com per a disminuir conductes que nosaltres no desitjàvem. Tot açò a més havia d'anar acompanyat de reforços per tal de que el procés fou efectiu. Aquestes estratègies ja han estat explicades anteriorment. Sí tot allò que estudiem a la carrera sobre el conductisme, el condicionament i els reforços és realment efectiu.

Em va resultar molt complicat aplicar aquestes tècniques per mi mateix, perquè a part de reflexionar sobre açò també havia d'anar pensant en els processos relacionats entre la música, la percepció i l'atenció per tal d'anar canviant objectius si feia falta. A més, aquestes tècniques em van dir que no hi havia cap més eficient que una altra, perquè depenent del nen o nena podia funcionar o no. Així que a poc a poc vaig haver d'anar aplicant les tècniques, en funció de les necessitats, i realment vaig anar aconseguint millorar l'atenció dels nens i poder començar a treballar amb ells.

Un dels problemes que també vaig trobar fou la dificultat de resoldre les reaccions violentes dels nens i nenes davant alguna situació que normalment els provocava frustració, davant el no entendre eixes emocions els nens i nenes reaccionaven amb patades o amb rabioles. Açò ens féu plantejar també la necessitat de treballar l'educació emocional en aquests nens, per tal que fóssin capaços de tindre un autoncontrol sobre elles, així com també entendre-les. Les especialistes em van recomanar treballar els contes, de forma que així els nens o nenes s'enfrontessin a situacions socials i que feren la presència de situacions lligades a sentiments tristos i alegres. La veritat que açò fou molt efectiu perquè molts nens que no toleraven la tristesa o que no els agradava estar asseguts junt a altres nens van millorar molt.

La veritat que amb tot el treball realitzat els nens i nenes han millorat molt. La seua atenció, percepció han millorat moltíssim. A més, la metodologia TEACCH els ha permés que la seua estança durant el temps que estan al Gabinet siga realment agradable, perquè es troben en un entorn els ha donat seguretat a l'hora de realitzar les diferents tasques.

El pla que inicialment vam presentar no ha estat encara acabat, encara es troba en procés. Les característiques d'aquests nens i nenes fan que els objectius i resultats es vagen aconseguint molt a poc a poc, veient els resultats a llarg termini, produint-se retrocessos en alguns casos, i tenint un ritme d'aprenentatge més lent que la resta de nens i nenes. Per part dels especialistes creuen positiu que aquest projecte seguisca, malgrat que el pràcticum II ja ha acabat.

La veritat que no he tingut cap problema a l'hora de negociar els passos, els temps, els recursos i aspectes com la cooperació. En tot moment s'han mostrat obertes a les meues idees, m'han deixat autonomia per a decidir en cada moment en el procés, m'han assessorat i aportat la seua opinió. Això és molt d'agrair perquè en tot moment m'han tractat com un professional més i amb autonomia de decidir el més convenient en cada moment.

7.-CONCLUSIONES I PROPOSTES

El transtorn del desenvolupament definit per Leo Kanner i anomenat autisme està estudiat, però encara falta molt per assabentar-nos de les seues causes biològiques o factors externs que provoquen la seua manifestació. L'únic sistema que avui dia trobem és un diagnòstic, que es realitza durant els primers mesos de vida, detectat a partir de l'observació que fan els pares sobre algunes conductes estranyes que veuen en el seu fill o filla.

Els nens autistes poden ser inclosos en la societat si són diagnosticats durant els primers estadis de vida i reben l'atenció que realment necessiten. Com hem vist en aquesta experiència hi ha metodologies i formes de treball que ajuden a reorganitzar, a reestructurar l'entorn dels nens autistes, metodologies doncs que permeten que adquirisquen una major autonomia i siguen capaços així d'interaccionar amb el seu entorn. Però en aquest sentit encara queda molt per fer.

Aquests nens i nenes necessiten que les administracions educatives i els governs posen els mitjans per augmentar en número d'especialistes en l'entorn d'aquests nens i famílies, de forma que l'ajuda i els serveis de recolzament estiguen a l'abast del major número de persones. Tot açò al mateix temps, ha d'anar acompanyat d'una intervenció a les famílies, docents i tota la societat en general, de forma que puguem arribar a entendre l'Aspectre Autista i les persones que pateixen aquesta síndrome. Des del meu punt de vista, malgrat que aquest camí ha sigut iniciat, encara

falta un major esforç per part de les adiministracions competents en aquesta matèria i una major consciència general sobre el problema.

Tant els pares, els especialistes, els docents i la societat en general cal que siguem conscients que avui dia no existeix una cura davant el transtorn de l'Aspectre Austista, l'únic que podem fer és millorar la seua qualitat de vida per mitjà de l'educació d'aquestes persones i les seues famílies. Aquest punt, és molt difícil que els pares arriben a acceptar-ho esperant molts d'ells una recuperació del seu fill o filla autista a llarg termini. Però és feina dels professionals, convèncer-los i llevar-los eixa idea, pel bé dels nens, nenes i les seues famílies.

Les metodologies aplicades avui dia, com la metodologia TEACCH, i la intervenció en l'àrea logopèdica i àrees curriculars han demostrat ser eficients. Aquestes ajuden als nens i nenes a reestructurar el món que els envolta, interaccionar amb ell, i dotar-los d'una certa autonomia de la qual no podrien gaudir sense la seua ajuda.

La musicoteràpia, experimentada en aquest pràcticum, ha demostrat ser una teràpia eficient que pot ajudar a aquests nens a millorar els seus processos d'atenció i percepció, a més d'assentar les bases expressives necessàries per a tot procés comunicatiu. La clau per tal que aquesta teràpia funcione és tenir clar la finalitat de qualsevol teràpia. En els inicis de la seua aplicació vaig caure en l'error de fer amb els nens i nenes classes de música que jo desenvolupava de forma quotidiana a l'aula (supose que això fou per defecte professional). Prompte vaig canviar la metodologia i el meu enfocament, perquè no havia de donar música, sinó utilitzar-la com a eina que millorés i desenvolupés les mancances i potencialitats dels nens i nenes.

El gabinet s'ha mostrat molt interessat en continuar amb aquesta experiència, almenys durant el curs present, per a valorar les potencialitats d'aquesta àrea aplicada als autistes. El projecte inicial que nosaltres vam programar, no ha pogut ser aplicat en la seua totalitat perquè els resultats que anem veient en aquests nens són molt lents, i a llarg termini. A més, en alguns casos, en comptes de produir-se millores es produeixen retrocesos. Aquest, fins ara, no ha sigut el cas, però segons diuen els especialistes del gabinet la formulació d'objectius en aquests nens ha de ser revisada de forma constant per a veure si realment estan funcionant i donant els resultats que esperàvem.

En l'aplicació d'aquesta metodologia hem estat estudiant tècniques de modificació de conducta. Aquestes han sigut estudiades al llarg de la carrera de Psicopedagogia, però personalment no m'havia adonat de la seua importància i efectivitat a l'hora d'incrementar o disminuir conductes que presenta el nen. Important és també, com no, en aquestes tècniques, la presència dels elements reforçadors tantes vegades present al llarg de les assignatures i com no en la vida quotidiana de l'aula.

A l'igual que en totes les persones, els autistes no són tots iguals. Cadascun té la seua pròpia personalitat, en cadascun el transtorn és present d'una forma diferent. És a dir, al llarg de la memòria hem estat parlat de les característiques d'aquests nens, però cadascú les manifestarà en moments diversos i de diferents formes. De fet, a l

ANEX

OBJECTIUS INICIALS MUSICOTERÀPIA

Podem observar que els objectius inicials eren molt nombrosos i enfocats més a l'ensenyament musical i no a la intervenció pròpia d'una teràpia.

Aspectes previs al llenguatge:

- Mirar als ulls quan li parlen.
- Permanéixer assegut.

Percepció visual:

- Mirar a una persona que es mou.
- Seguir amb els ulls un objecte que es mou.
- Reconèixer-se davant l'espill.
- Respondre a demandes amb demandes (dóna'm, ahí tens).
- Associar objectes visuals (reals, joguets, fotos, pictogrames) vocabulari q s'està treballant.

Percepció auditiva:

- Aprendre a escoltar.
- Reaccionar davant el seu nom.
- Reaccionar davant un so.
- Girar el cap davant un so que es desplaça.
- Reconèixer objectes pel soroll o so.
- Discriminar so/silenci.
- Discriminar sons ambientals, del cos, instruments, sorolls animals.
- Discriminar qualitats del so.
- Curt, llarg.
- Greu i agut.
- Diferenciar música binària i ternària.
- Reaccionar davant la música segons el caràcter emocional (tristesa, alegria, enfado).
- Seguir ritmes homogenis: ràpid-lent.
- Reproduir motius rítmics treballats amb pictogrames.
- Crear motius rítmics de forma espontània.
- Executar amb diferents instruments la pulsació, acompanyant cançons.
- Donar palmades a ritme de les síl.labes d'una paraula donada.
- Llegir i percutir les figures musicals bàsiques: negra, corxera, blanca i els seus silencis.
- Escriure notes musicals anteriors amb intencionalitat de lectura musical.
- Crear preguntes i respostes rítmiques.

Melodia i veu:

- Diferenciar moviments sonors ascendents i descendents amb la veu i el cos.
- Representar gràficament la línia sonora.
- Reconèixer cançons senzilles pel tema melòdic.
- Unir objectes en funció del timbre.
- Expressar-se dinàmicament per mitjà de moviments, pràctica instrumental i amb l'ús de la veu.
- Crear preguntes i respostes per mitjà d'expressions dinàmiques.
- Utilitzar expressions de dinàmica (fort, piano, crescendo, decrescendo).
- Cantar amb els músculs facials relaxats.

- Emitir veu de forma relaxada.
- Paticipar tot el cos a l'hora de cantar.
- Realitzar laleos i onomatopeies per mitjà d'ecos.

GRAELLA DE CONTIGUTS COMUNS A LES TRES ÀREES

MOTRICITAT GROSSA	
1.- Exercicis motors per imitació.	
<ul style="list-style-type: none"> - Alça els braços. - Fa palmes. - Saluda amb la mà. 	
MOTRICITAT FINA	
1.- Coordinació òculomanual:	
<ul style="list-style-type: none"> - Encaixos simples. - Ensartar boles. - Rasgar. 	
TEORIA DE LA MENT	
1.- Comprensió d'emocions.	
LLENGUATGE RECEPTIU	
1.- Atendre ordres verbals simples (amb ajuda del gest).	
<ul style="list-style-type: none"> - Seu. - Dóna'm. - Mira'm. - Mira... - Agafa un objecte. 	
<ul style="list-style-type: none"> - Posa. - Guarda. - Vine. - Obri la porta. - Tanca la porta. - No. - Ja està (fi de l'activitat). 	
2.- Assenyalar o tocar les diferents parts del propi cos.	
<ul style="list-style-type: none"> - Toca el seu cap. - Toca els seus braços. - Toca els seus peus. 	
3.- Identificar objectes, accions davant l'ordre verbal "toca", "dóna'm".	
<ul style="list-style-type: none"> - Toca /dóna'm. - Toca /dóna'm la pilota. - Toca /dóna'm el pandero. - Toca /dóna'm la jaqueta. 	

LLENGUATGE EXPRESSIU	
1.- Imitació verbal de sons i vocalitzacions.	
2.- Demanar desitjos (donar la mà, gest).	
<ul style="list-style-type: none"> - Aigua. - Joguet. - Menjar. 	

3.- Demanar ajuda (abraç, mà...)	
<ul style="list-style-type: none"> - Demana ajuda pera conseguir un joguet que no està al seu abast. - Demana ajuda pera conseguir menjar / aigua. - Demana ajuda si té por. 	

SOCIALITZACIÓ	
1.- Conductes d'interacció social:	
1.1.- Com a desposta a les demanades per altres: - Respon a mostres d'afecte. (petons, carícies...)	
1.2.- Per iniciativa pròpia: - Busca a l'altre per mostrar afecte (besar, fer carícies). - Busca a l'altre per a jugar.	
2.- Jocs Circulars d'intreacció	
<ul style="list-style-type: none"> - Juga al "escondite" destapant-se la cara. - Juga al "escondite" destapant la cara de l'altre. - Juga a correr quan el persegueixes. 	

3.- Jocs de cooperació	
- Passa i recull un objecte (pilota cotxe)	
4.- Extinició de conductes:	
Inhibir conductes al donar-li una alternativa.	
COMUNICACIÓ I LLENGUATGE	
1.- Atenció conjunta	

<ul style="list-style-type: none"> - Assenyalar amb modelatge a l'indicar-li-ho. - Mirar a la persona. - Mirar als objectes. 	
2.- Assenyalar amb modelatge.	
<ul style="list-style-type: none"> - Tocar assenyalant l'objecte (jogueta, aigua, jaqueta i menjar). - Assenyalar a distància un objecte desitjat. 	

OBJECTIUS LOGOPEDIA I MUSICOTERÀPIA DETALLATS PER AL PLA A LLARG TERMINI

ASPECTES PREVIS AL LLENGUATGE					
ATENCIÓ	Mirar als ulls quan li parlen.				
	Permanéixer assegut.				
PERCEPCIÓ VISUAL	Mirar a una persona que es mou.				
	Seguir amb els ulls un objecte que es mou.				
	Reconéixer-se davant l'espill.				
	Respondre a demandes.				
	Associar objectes iguals (reals, joguets, fotos, pictogrames) vocabulario que s'està treballant.				
PERCEPCIÓ AUDITIVA	Reaccionar a l'escoltar el seu nom.				
	Reaccionar davant la presència d'un so.				
	Reaccionar davant la presència d'una veu.				
	Moure el cap davant un so que es desplaça.				
	Reconéixer objectes pel soroll / so.				
	Discriminar so / silenci.				
	Discriminar sons ambientals: timbre, porta, telefon, cotxe, despertador...				
	Discriminar sons a del cos: tos, palmes, risa, ronquits, patades...				
	Discriminar sons d'instruments: tambor, flauta, xilofon, triangle.				
	Discriminar sons d'animals: gos, gat, ocell, vaca, cavall, porc...				
RITME	Discriminar sons forts-piano, curt-llarg, greu. Agut.				
	Seguir amb ritmes homogenis: ràpid-lent.				
IMITACIÓ MOTRIU	Seguir diferents ritmes: ooooOOOOooooooOOooo				
	Imitar gestos realitzats amb braços, cames, mans...				
	Imitar accions simples: menjar, beure, jugar, ajuda...				

ASPECTE ANATÒMIC FUNCIONAL					
IMITACIÓ DE PRÀXIES	Besar Amb so.				
	Realització de l'esquema vocàlic: a, e, i., o, u				
FACIALS I LLENGUA, LLAVIS, MANDÍBULA I VEL DEL PALADAR	Somriure amb els llavis junts.				
	Somriure amb llavis separats.				
	Prémer els llavis.				
	Subjectar un pal entre els llavis..				
	Amagar els llavis amagant-los cap a dins.				
	Ensenyar les dents.				
	Posar els llavis junts cap a la dreta i cap a l'esquerra.				
	Posar la llengua en 4 posicions: dalt, baix, dreta i esquerra.				
	Rodar la llengua en cercle pels llavis.				
	Posar la llengua en cercle per les genives.				
	Pressionar la punta de la llengua en el paladar.				
	Engrossar la llengua relaxant-la.				
	Estretar la llengua traent-la amb força.				
	Fer vibrar la llengua entre els llavis.				
	Unflar i desunflar galtes.				
	Enfonsar les galtes.				
	Unflar alternativamente les galtes:esquerra i dreta.				
	Obrir i tancar la boca: ràpid i lent.				
	Desplaçar la mandíbula a l'esquerra i a la dreta.				
	Tragar saliva.				
Imitar ronquits.					
Badallar.					
Tragar sòlids.					
Tragar líquids amb palleta.					
Imitar accions simples: menjar, beure, jugar, ajuda...					

ASPECTES FONÈTICS I FONOLÒGICS					
IMITACIÓ VERBAL	Imitar vocalitzacions				
	Imitar onomatopeies: serp ssssss				
FACIALS I LLENGUA, LLAVIS, MANDÍBULA I VEL DEL PALADAR	Cantem: lalalalalal				
	La vaca: muuuu				
	El gos: guau				
	L'ovella: beeeee				
	Sirena d'una ambulància.				
	So de menjar: nyam				
	Un gat enfadat: F F F				
	L'abella que vola: ZZZZZZZZ				
	El timbre: ding dong.				
El telefon: ring ring.					

	Risa: ja ja ja				
	Gall: kikiriki				
	El tambor Pom-Pom.				
ADQUISICIÓ DE FONEMES (Imitació del llenguatge dirigit i el llenguatge espontani).	Emissió de vocals.				
	Emissió de diptongs.				
	Emissió de fonemes en síl.laba.				
	Emissió de fonemes en paraules.				
	Emissió de fonemes en frases.				
DISCRIMINACIÓ FONOLÒGICA	Diferenciació auditiva de certs fonemes.				
ANÀLISI I SÍNTESE AUDITIVA	Deletrejar paraules: monosíl.labes, bisíl.labes i polisíl.labes.				
	Comptar les síl.labes de les paraules.				
	Dir la síl.laba final de les paraules.				
	Dir la síl.laba inicial de les paraules.				
	Encadenar paraules.				
ASSOCIACIÓ AUDITIVA	Trobar paraules curtes i llargues.				
	Trobar paraules que rimen.				
	Associar paraules que tenen la mateixa estructura vocàlica.				
	Emparellar paraules per la seua prosòdia.				

ASPECTES MORFOSINTÀCTICS					
ESTRUCTURA DE FRASES	Paraula frase.				
	Utilitzar article més nom.				
FACIALS I LLENGUA, LLAVIS, MANDÍBULA I VEL DEL PALADAR	Combinar dues paraules.				
	N + V				
	ART + N + V				
	ART + N + V + ATR				
	ART + V + CC				
	Utilitzar oracions afirmatives, negatives i interrogatives.				
	Masculí-Femení.				
	Singular, plural.				
	Usar temps present dels verbs.				
	Usar el temps imperatiu.				
	Usar el temps infinitiu.				
	Usar el temps gerundi.				
	Usar el temps passat.				
	ADQUISICIÓ DE FONEMES (Imitació del llenguatge dirigit i el llenguatge espontani).	Usar el temps futur.			
Usar el temps condicional.					
Usar el verb ser i estar de forma correcta.					
Emplear tenir que + infinitiu...					
DEMOSTRATIUS POSSESSIUS	Usar els possessius.				
	Utilitzar els demostratius.				
SEQÜENCIALITZACIÓ TEMPORAL	Seqüenciar de forma temporal històries de 2, 3, 4, 5 o més elements.				

D'HISTÒRIES	Trobar semblances en objectes de diferents categories.				
	Trobar semblances en objectes de la mateixa categoria.				
	Trobar la paraula expressió oposada.				
	Identificar objectes i accions per la seua descripció i ús.				

ASPECTES MORFOSINTÀCTICS					
ESTRUCTURA DE FRASES	Paraula frase.				
	Utilitzar article més nom.				
FACIALS I LLENGUA, LLAVIS, MANDÍBULA I VEL DEL PALADAR	Combinar dues paraules.				
	N + V				
	ART + N + V				
	ART + N + V + ATR				
	ART + V + CC				
	Utilitzar oracions afirmatives, negatives i interrogatives.				
	Masculí-Femení.				
	Singular, plural.				
	Usar temps present dels verbs.				
	Usar el temps imperatiu.				
	Usar el temps infinitiu.				
	Usar el temps gerundi.				
	Usar el temps passat.				
	ADQUISICIÓ DE FONEMES (Imitació del llenguatge dirigit i el llenguatge espontani).	Usar el temps futur.			
Usar el temps condicional.					
Usar el verb ser i estar de forma correcta.					
Emplear tenir que + infinitiu...					
DEMOSTRATIUS POSSESIUS	Usar els possessius.				
	Utilitzar els demostratius.				
SEQÜENCIALITZACIÓ TEMPORAL D'HISTÒRIES	Seqüenciar de forma temporal històries de 2, 3, 4, 5 o més elements.				
	Trobar semblances en objectes de diferents categories.				
	Trobar semblances en objectes de la mateixa categoria.				
	Trobar la paraula expressió oposada.				
	Identificar objectes i accions per la seua descripció i ús.				

ASPECTES LÈXICS I SEMÀNTICS					
VOCABULARI	Persones.				
	Joguets.				
FACIALS I LLENGUA, LLAVIS, MANDÍBULA I VEL DEL PALADAR	Aliments.				
	Roba.				
	Part del cos.				
	Objectes de casa.				
	Objectes del col.legi.				
	Animals.				
	Qualitats com: gran, petit, net, brut, llarg, curt, mullat, sec, gros, prim, obert, tancat.				
	Conceptes espacials: abans, després, ara, lloc, ahir, després, hui, demà, prompte, vesprada.				
	Conceptes temporals: matí, vesprada, nit, dia, mes, any, etc.				
COMPREENSIÓ D'ORDRES	Comprendre ordres d'una acció simple, dóna'm la goma d'esborrar, tanca la bora, agafa el llapis, porta la borsa...				
	Comprendre ordres de 2 accions realitzades.				
	Comprendre ordres complexes.				
	Comprendre absurdes.				
DEMOSTRATIUS POSSESIUS	Enumerar objectes.				
	Descriure accions.				
COMPREENSIÓ D'HISTÒRIES I CONTES ESCOLTATS	Contestar a preguntes d'una història escoltada.				
	Contar breument la història escoltada.				
REALITZAR CLASSIFICACIONS I APLICAR CATEGORIES.	Classificar per categories en funció del vocabulari treballat.				
	Aplicar categories dient per què un element pertany a una classe determinada.				
	Trobar diferències entre objectes de diferent categoria.				
	Trobar diferències entre objectes de la misma categoria.				

RESPIRACIÓ- BUFAR	Expulsar mucoses pel nas i sonar-se.				
	Inspirar i expirar pel nas.				
FACIALS I LLENGUA, LLAVIS, MANDÍBULA I VEL DEL PALADAR	Retenir l'aire en pocs segons.				
	Realitzar alternança: inspirar nas, expirar boca.				
	Apagar una o mes vels bufant.				
	Deixar anar una pilota de ping-pong per un circuit.				
	Bufar-se la franja dels cabells.				

	Fer Bombolles de sabó.				
	Tirar paperets bufant.				
	Unflar globos i jugar amb ells bufant.				
	Rodar la llengua en cercle pels llavis.				
RELAXACIÓ	Relaxar tot el cos deixant-lo fluix.				

OBJECTIUS ÀREA CONEIXEMENTS ACADÈMICS

OBJETIVOS POR AREAS					
(señalar el objetivo dentro de cada grupo)		INTROD.	LOGRADO	GENERALIZ.	MANTENIM.
ÀREA DE COMUNICACIÓN					
1	ESTABLECER CONTACTO OCULAR EN EL SALUDO Y DESPEDIDA.				
2	ESTABLECER CONTACTO OCULAR EN LAS PETICIONES.				
3	ESTABLECER CONTACTO OCULAR EN LAS PETICIONES DE UN MODO ESPONTÁNEO				
4	UTILIZAR EL PANEL DE ANTICIPACIÓN				
5	UTILIZAR EL PANEL DE PETICIONES				
6	PANEL DE EMOCIONES				
ÀREA DE LENGUAJE (si procede)					
1	VERBALIZACIONES DIRIGIDAS Y ESPONTÁNEAS DE PALABRAS				
2	VERBALIZACIONES DIRIGIDAS Y ESPONTÁNEAS DE FRASES				
3	AUMENTAR EL VOCABULARIO DE DIFERENTES CENTROS DE INTERÉS				
4	ADQUIRIR UNA CORRECTA ARTICULACIÓN FONÉTICA				
5	COMPRENDE ÓRDENES SIMPLES				
6	COMPRENDER DOS ORDENES COSECUTIVAS RELACIONADAS				
6	COMPRENDE MENSAJES ELABORADOS CON FOTOGRAFÍAS Y DIBUJOS				
7	ESTRUCTURA DE FRASES SIMPLES A NIVEL ORAL				
8	ESTRUCTURA FRASES CONCORDANCIA GENERO-NÚMERO, FLEXIÓN VERBAL Y NEXOS				
9	ESCRITURA DE LETRAS				
ÀREA DE HABILIDADES SOCIALES					
1	MOSTRAR INTERÉS POR LAS PERSONAS				
2	MOSTRAR INTERÉS POR LOS OBJETOS				
3	RECIBIR CONTACTO FÍSICO DE FORMA SATISFACTORIA.				
4	GIRARSE AL OIR SU NOMBRE				
5	MANTENERSE SENTADO MIENTRAS TRABAJA.				
6	DAR BESOS EN LA MEJILLA				
7	RESPETAR TURNOS				
8	ATENDER A CUENTOS				
9	ATENDER A ESCUCHAR MÚSICA				
ÀREA DE COGNICIÓN					
1	EMPAREJAR OBJETOS IGUALES				
2	EMPAREJAR OBJETOS SEMEJANTES				
3	CONSTRUIR TORRES				
4	COMPONER PUZZLES				
5	ESCOGER UN OBJETO O IMAGEN ENTRE VARIAS POSIBILIDADE				
6	ASOCIAR EL OBJETO AL CONTORNO				
7	TRAZAR LINEAS VERTICALE, HORIZONTALES				
8	COPIAR FORMAS GEOMÉTRICAS SÍMPLES				

9	RECONOCE NÚMEROS Y LETRAS				
10	ASOCIAR GRAFIA DE NÚMERO CON CANTIDAD HASTA EL 10				
11	SIGUE LABERINTOS SÍMPLES				
12	REPASAR LAS LETRAS DE SU NOMBRE Y FAMILIARES				
13	DISCRIMINACIÓN FONEMA-GRAFIA				
ÁREA DE PSICOMOTRICIDAD					
1	GARABATEAR				
2	PICAR				
3	PINTAR EN COLORES, CERAS,..				
4	ENSARTAR BOLAS				
5	ENCAJAR PIEZAS				
6	REALIZAR PINZA DISTAL				
7	PASAR PAGINAS DE UN CUENTO				
8	ENROSCAR Y DEENROSCAR				
9	TOCAR EL XILÓFONO				
10	APRETAR PINZAS DE TENDER				
11	TIRAR Y COGER UNA PELÓTA				
12	BOTAR LA PELOTA				
13	SALTAR EN EL MISMO SITIO CON LOS DOS PIES				
14	MODELAR EN PLASTILINA				
15	COLOREAR SIN SALIRSE DE LOS LÍMITES				
ÁREA DE HAB. de AUTONOMIA					
1	GUARDAR Y RECOGER EL MATERIA				
2	UTILIZA CORRECTAMENTE CUCHARA Y TENEDOR				
3	BEBER DE UN VASO				
4	MASTICAR Y TRAGAR COMIDA SOLIDA CORRECTAMENTE				
5	TOLERAR VARIEDADES DE ALIMENTOS				
6	COLGAR Y COGER MOCHILA				
7	LAVARSE MANOS				
8	LAVARSE DIENTES				
9	DORMIR SOLO				
ÁREA CAPACIDAD MENTALISTA					
1	DESARROLLO DEL JUEGO FUNCIONAL: COCHES, MUÑECAS, PONER LA MESA, COMIDITAS, MALETIN PELUQUERIA, SUPERMERCADO.				
2	ASOCIAR IMAGEN-EMOCIÓN				
3	PRESTAR ATENCIÓN A LAS EXPRESIONES EMOCIONALES DE LOS DEMÁS.				
4	COMENZAR A ACEPTAR LÍMITES				
5	PRESTAR ATENCIÓN A LAS ACCIONES DE LOS DEMÁS				

